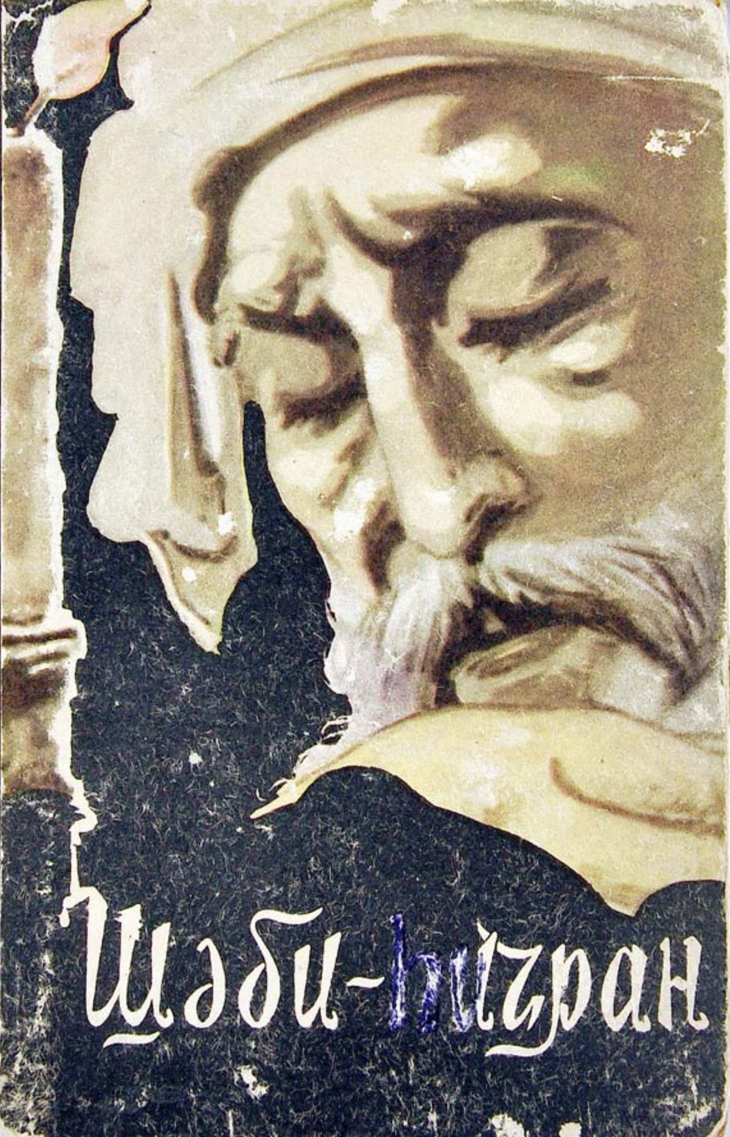
Шәби-һиҹран

6в. шәкил

БӘХТИЈАР
ВАҺАБЗАДӘ

894.362-1
В27

Az-71921

Шәби-һиҹран

ПОЕМА

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
КИТАБХАНАСЫ

АЗӘРБАЈҸАН УШАГ ВӘ КӘНҸЛӘР ӘДӘБИЈЈАТЫ НӘШРИЈЈАТЫ
БАКЫ — 1959

В 27

Рәссамы Микајыл Абдуллајев

«Фүзули...алəми-инсанијјəтдə тамамы гəмзəдəлəрин вə мөһнəткешлəрин јүклəрини көтүрмəк вə мəзлумларын һалына јанмаг үчүн хəлг олунубдур».

Фирудинбəј Көчəрли

ПРОЛОГ

Сән мәним ән бөјүк устадым олдун,
Еј ана јурдумун бөјүк шаири.
Вәтән көјләриндә күн тәк доғулдун,
Ишығын бүрүдү гәринәләри.
Лаләләр ачылды синәндә гәмдән,
Әмәлләр, арзулар шаирисән сән!

Нә вар белә, нә дејирсән?
Нијә белә титрәјирсән,
ej гәләм?
Мән елә бир каината бу күн учмаг истәрәм,
Ки, онун һәр сәјјарәси бөјүк бир каинатдыр.
Еј илһамым, о әлчатмаз зирвәјә мәни чатдыр!
Еј гәләмим, күнәш кими алышајдын, јанајдын,
Сән ағачдан, көмүрдән јох, поладдан јаранајдын.
Сүр'әтини илдырымдан алајдын дејирәм ки,
Елә бәһри-мүһитә мән чуммаг истәјирәм ки,
О дәрјанын һәр гәтрәси бир сәнәт инчисидир.

Һәр дамласы атәш олуб үрәкләри исидир.
Еј гәләмим, күнәш кими алышмасан, јанмасан,
Еј илһамым, дәрја кими чошуб далғаланмасан
О дәрјанын сирләрини көрә биләрсәнми сән?
Дәрја јарат о дәрјанын һәр кичик гәтрәсиндән.
Онун һәр бир тәлатүмү мәнә танышдыр—дедим.
Гәввас олуб о дәрјада мән чох үзмәк истәдим.
Батдым бирчә дамласында, дамласы да дәриндир,
Бурда фәрман гәзәб долу чошгун ләпәләриндир.
Ләпәләрин гучағында долашдым ахшам-сәһәр,
Көзләрими гамашдырды дибиндәки инчиләр.
Дәрк етмәдим мә'насыны, чан һејрәтдән учунду,
Һејрәтимин шахтасында идрак донду, нә донду!

ИКИ МҮӘЛЛИМ

Һејрәт, еј бүт, сурәтин көрдүкдә лал ејләр мәни,
Сурәти һалым көрән, сурәт хәјал ејләр мәни*.

Бир әлиндә китабча, бир әлиндә јасәмән,
Мәһәммәд аста-аста гајыдыр мәдрәсәдән.
Бир гајғы кизләнибдир дүјүмләнмиш гашында,
Бир дүнјанын сирри вар о далғын бахышында.
Нечин көрән о, белә пәришан, пәжмүрдәдир,
Нә дүшүнүр, нә аныр, үзүндәки гәм нәдир?

---

* Фәсилләрин әввәлиндә гара һәрфләрлә јазылан бүтүн епиграфлар Фүзулининдир.

Бәлкә чаван шаирин бир гәза вар башында?
Гәлбинә гармы јағыб өмрүн баһар јашында?
Нијә о далғын кедир, нијә пәришан кедир?
Елә бил һәр ан онун чанындан бир чан кедир?
О, бир дөнкә башында кәлиб сакит дајаныр,
Шам кими сакит дурур, шам тәк ичиндән јаныр.
Бахышлары санчылыр балача бир ејвана,
Арзусу бир күл олуб о ејвандан бојлана...
Гијамәтми гопар, аһ!.. Бунлар әбәсдир, әбәс,
Арзу дан улдузудур, о һәр саат көрүнмәз.
Изтираблар, әзаблар ачарыдыр арзунун,
Чох-чох дашлы, кәсәкли јоллары вардыр онун.
О, бинанын өнүндә кәзинир јана-јана,
Дүшүнүр: «Бир гуш олуб гонајдым о ејвана.
Аһ... ја да бир парчачыг долан булуд олајдым,
О ејванын үстүнә кәлиб көлкә салајдым.
Ахы бунлар нәдир ки, әлиндә кор фәләјин?
Каш чичәји олајдым ејвандакы дибчәјин.
Бахајдым, һеј бахајдым мән ордан өз Лејлама.
Ешгими сөјләјәјдим кечә-күндүз Лејлама.
О, мәнә су сәпәндә тохунајдым әлинә,
Ја бир дамчы су олуб мән гонајдым әлинә...»
О дүшүнүр...
Саатлар кәлиб кечир ан кими,
Јер күнәшин башына дөнүб долапан кими
Доланыр, һеј доланыр о, бинанын башына.
Дүнјанын ән мөһтәшәм бинасыдыр бу бина

Шаир Мәһәммәд үчүн!..

Севән о үрәк үчүн

Елә бил бу бинанын үстүндән доғурду күн...
О үрәк үчүн јәгин,
Бу бинанын өнүндән кечир јолу Кә'бәнин...
Дүшүнүр: «Бу бинаны тикән устаја гурбан,
Елә бил ки, нур јағыр онун даш-диварындан.
Јанды илһам чырағым
Бу бинада бәсләнән бир гызын нәфәсиндән.
Һәјатымы, ешгими о гыза борчлујам мән...»

Асылыр нәзәрләри
Сырға кими бу заман,
Дибчәкдәки чичәјин
Көрпә будагларындан.
Горха-горха јохлајыб
О, солуну, сағыны
Атыр бу дәм ејвана
Јасәмән будағыны...
Ата чыхыр ејвана,
Нәзәр салыр дөрд јана —
Кимсә дәјмир көзүнә,
Дејинир өз-өзүнә.
О, көксүнү өтүрүр,
Јасәмәни көтүрүр.
«Лә'нәт шејтана» — дејә
Әзиб атыр күчәјә.

Әзилән јасәмәнә баха-баха Мәһәммәд,
Дүшүнүр өз ешгини гәлби јуха Мәһәммәд.

Мәһәммәд

— Еј мүәллим, сән мәнә нечә ил дәрс демисән,
Инди белә көрүнүр һәр шеји тәрс демисән.
Сәнин чизәрпараны мән севирәм, нә олар?
Көз көрдү, көнүл севди, мәним нә күнаһым вар?
Бир-бир өјрәтдин мәнә отуз ики һәрфи сән.
Отуз ики!.. Бу гәдәр һәрфләрин ичиндән,
Үчүнү сәнин гызын—Лејла өјрәтди мәнә.
Һејранам бу үч һәрфин һөкмүнә, гүдрәтинә,
Одур мәним синәмдә атәш олуб һеј јанан,
Ајин, шин вә бир дә гаф!.. бу үч һәрфдән јаранан.
Ешг сөзү сөзләрин султаныдыр, тачыдыр,
Ешг һәјат ағачыдыр!
Сән дә, мән дә, Лејла да бу ағачын барыјыг,
Торпагдан атәш алан ешгин аловларыјыг.
Гара торпаг олса да илк вә ахыр јеримиз
Ешгдир тинәтимиз, ешгдир чөвһәримиз.
Сән өјрәтдин, сән мәнә шәклини бу һәрфләрин,
Гызынса үч һәрф илә бу сонсуз көјүн, јерин.
Инсан дујғуларынын сиррини ачды мәнә.
Ешгимлә вагиф олдум бу дүнјанын сирринә.
Зәһмәтини данмырам, чох борчлујам сәнә мән;
Сән һәјат кәлмәсини јазмағы өјрәтмисән,
Һәјатын сиррини сә гызын өјрәдиб мәнә,
Мән борчлујам Лејламын о сеһрикар һүснүнә.
Дилини өјрәтмисән
Китабларын мәнә сән.

Оса мәнә өјрәдиб тәбиәтин дилини,
Онун сирли дилини, онун чәтин дилини.
Инди мән анлајырам ешг имиш һәр нә варса.
Бәли, кимин гәлбини ешг атәши јахарса,
Дүнјаны дәрк ејләјәр, ешг бир амал имиш,
Сәнин мәнә вердијин «елм гејлү гал» имиш.
Еј мүәллим, нејнирәм чансыз китаблары мән?
Ән бөјүк китаб онун һүснүдүр..шө'ләсиндән
Ишыгланыр мәнимчин мүбһәм сирри чаһанын...
Ешг бир мәһвәридир бизим гоча дөвранын...
Еј мүәллим, оланы сөјләдим сәнә јалныз,
Өзүн сөјлә, һансыныз гүдрәтли устадсыныз?
Кәндли гызыдыр анам, бир пешәкардыр бабам.
Өзүм дә, еј мүәллим, јазылмамыш китабам.
Сәнин әлин бөјүкдүр, шаһлар әтәјиндәдир.
Үзү дөнүк дүнјанын һөкмү, күчү сәндәдир.
Сән шаһларын бағындан чох мејвәләр дәрмисән.
Сән өз чијәрпараны һеч мәнә верәрмисән?—
Дејә көкүс өтүрүр о, дәриндән-дәринә,
Чеврилиб јаваш-јаваш үз гојур евләринә.

ЧАН ЈАНҒЫСЫ

Ешгдир ол нәш'еји-камил ким ондандыр мүдам
Мејдә тәшвири-һәрарәт, нејдә тә'сири-сәда.

Мәдрәсә һүчрәсинә јығылыбдыр чаванлар,
Сәнәтә, ше'рә даир фикир јүрүдүр онлар.

Бири дејир: һәјатын һүсну, сүсүдүр сәнәт,
Бири дејир: үрәјин дөјүнтүсүдүр сәнәт.
Бири дејир ки, сәнәт тәбиәтин сәсидир,
Бири дејир ки, сәнәт ешгин илаһәсидир.
Бири дејир ки, сәнәт һәр бир шејдән инчәдир,
Бири дејир ки, сәнәт адичә әјләнчәдир.
Бири дејир ки, сәнәт чәлб едә билмир мәни.
Бири дејир ки, сәнәт инсан дүшүнчәсини,
Фикрини, хәјалыны учурур ганадында...
Тәләбәләр ичиндә Әбдүл Кәрим адында
Бир сиваслы* да варды,
Мүдавимләр һамысы она һөрмәт гојарды.
О кечибдир һәјатын шахтасындан, гарындан,
Ағлыјла, тәмкинијлә сечилир достларындан.
Һәм дә көзәл неј чалыр, о чалыр јана-јана.
Ешидән һејран галыр онун маһныларына.
Тәләбә достларындан о, јашлыдыр бир гәдәр,
Һәмишә олдуғу тәк јенә бүтүн нәзәрләр
Јалныз она дикилир,
Тәмкинлә, аста-аста
Данышыр Әбдүл Кәрим:
—Еј мәним әзизләрим,
Сәнәт дәрјаја бәнзәр, онун мин бир һалы вар,
Онун сирләрлә долу чаһи вар, чәлалы вар.
Киминин бу дәрјада көрдүјү чөр-чөп олур,

---

* Сивас—Түркијәнин гәдим шәһәрләриндәндир.

Кими дә дибиндәки инчиләрә вурулур.
Мәнчә, чан јанғысыдыр ше'р, сәнәт, а достлар,
Кимин ки, үрәјиндә бир јанғы вар, бир од вар.
О, дәрк едәр сәнәти,
Инсан мәһәббәтидир јарадан һәр сәнәти.
(Мәһәммәдә бахырды о, бунлары дејәркән.)
Сорушун, неј чалмағы нечә өјрәнмишәм мән?
Бунун өз тарихи вар.—
Јенә она дикилди суал долу бахышлар.
О, башыны јелләдиб бир аһ чәкди дәриндән,
Аһ алова чеврилиб сачылды көзләриндән.—
Һәр күнүн өз һөкмү вар.
О Чалдыран говгасы* башлананда, а достлар,
Дәлиганлы чавандым;
Султанын фәрманыны вәтән чағрышы сандым.
Халгым чағырыр дејә
Кетдим мүһарибәјә.
Ган јох иди көзүмдә,
Мин асланын күчүнү һисс едирдим өзүмдә.
Нечә говгаја дүшдүм,
Кечә-күндүз дөјүшдүм.
Јорулмадым бир ан да,
Һәр дәфә гылынчымы саға-сола чаланда

* Чалдыран мүһарибәси 1514-чү илдә түрк һөкмдары Султан Сәлимлә Азәрбајчан һөкмдары Шаһ Исмајыл арасында олмушдур.

Нечә шаһ әскәрини мән торпаға сәрирдим,
Гәһрәман олдуғуму һамыја көстәрирдим.
Каһ әлдән, каһ ајагдан каһ башдан алдым јара,
Анчаг мәһәл гојмадым чандакы ағрылара,
Мин бир говгаја дүшдүм,
Кечә-күндүз дөјүшдүм.
Анчаг бир күн... аһ... о күн...
Илк дағыдыр өмрүмүн,
О күн мәним инди дә јадыма дүшән заман
Түстү галхыр башымдан,
Одсуз, көзсүз јанырам.
Мән о күнү инди дә гәм ичиндә анырам.
Гылынчымы сивириб ат белиндә сүзүрдүм,
Бу вахт бирдән өнүмдә бир шаһ әскәри көрдүм..
Дөнүб гачмаг истәди көрән кими о мәни,
Мәнсә мачал вермәјиб тез һагладым дүшмәни.
О дөнүб мәнә бахды, аман о нечә бахды!
Елә бил ки, һәр көзү ган долу бир чанахды.
О бахышлар бу заман
Рәһмсиз бир овчудан,
Рәһм, аман диләјән аһу тәк јалварырды.
Көзүм гызмышды мәним, мәндә инсафмы варды?
Ендирдим гылынчымы күрәјинә архадан,
О јыхылды. Бу заман
Бир неј дүшдү, гарғы неј, онун голтуг чибиндән,
Дијирләнди кәнара...
Дөнүб нәјә бахды. Мән

Һејрэтлә бахдым она.
Бахдым јанагларындан сүзүлән көз јашына,
Јохса о ағлајырды?
Бәли, бәли, бу ара
Көзләрини зилләјиб учан ағ булудлара
Өмрүнүн дәфтәрини бәлкә вараглајырды.
Лә'нәт шејтана дедим...
Бу дәһшәтли сәһнәдән узаглашмаг истәдим.
О зарыја-зарыја мәнә «јахын кәл»—деди.
«Сәнә бағышлајырам, кет о нејм ал»—деди.
Мәнә неј бағышлајыр, аман, аллаһ, буна бах,
Онун үрәјинә бах, онун дујғусуна бах!
Мән тез ендим атымдан, әјилдим она сары,
Синәмә дағ чәкирди һәзин пычылтылары.
О данышды. Сусду көј, сусду јер, сусду һәр јан.
Тәзәчә евләндији, көзләри јолда галан
Арвадыны анды о, көрпәсини анды о,
Аһ чәкиб дајанды о.
Башыны гучагладым,
Һөнкүр-һөнкүр ағладым.
Һәјатымда илк дәфә нифрәт етдим өзүмә
О, сөнән көзләријлә бахыб мәним үзүмә:
— Гардаш, олан олубдур, сән јахамы ач,—деди.
Аман аллаһ, ај аллаһ, о мәнә «гардаш» деди.
Јахасыны тез ачдым,
Деди:—Нејм вер бәри.

Вердим, алды, әсирди јарпаг кими әлләри,
Додағына апарды, сәсләр титрәди... чалды.
Булудлар топаланды, күнәш сөндү, гаралды.
О, нејими чалырды, нејми чалырды ону?
Үрәјинин сәсини, ешгини, арзусуну
Гатды јетим сеһкаһда о, нејин фәрјадына.
Елә бил чағырырды кими исә имдадына...
Од чыхырды елә бил о јаныглы нәфәсдән,
Гана дөнмүш үрәјим парчаланды бу сәсдән.
Бу сәсдән чыраг кими каһ јаныр, каһ сөнүрдүм.
Далыб нејин сәсинә дүшүнүр, дүшүнүрдүм:
«Нечин дүшмән едирләр инсаны инсанлара,
Сәбәб нәдир көрәсән бу күнаһсыз ганлара?
Нәдән өтрү мән ону бу күнә салдым көрән?
Төкүб онун ганыны нә газандым ахы мән?
Онун нәғмәсиндәки јаныглы халлара бах,
Ширин арзулара бах, инчә хәјаллара бах.
Тәк онунку дејилдир бу халлар, зәнкуләләр,
Мәнә дә чох доғмадыр бу кушәләр, наләләр.
Дүнја әсиркәмәјиб әзабындан ону да.
Мән онун нәғмәсини, ешгини, руһуну да
Анлајырам, дүшмәним
Ола билмәз о мәним.
Eләјсә, аһ, eләјсә бәс бу кәсә-кәс нечин?
Гылынч вериб әлинә шаһла султан бәс нечин
Бирдәрдли гардашлары гырдырыр гардашлара?

Мәним јарам дејилми

Бу јазығын көксүнә
Инди вурдуғум јара?
Јаралы да бу заман
Јә'гин мәнә бунлары
сөјләмәк истәјирди.
Сөзлә демәди анчаг, сөзү секаһа верди...
Одуну, јанғысыны, нәј дә үрәкдән алды,
Нәј үрәкдән үрәјә бир инчә көрпү салды.
Бирдән нәғмә кәсилди...
Көрдүм артыг кечинмиш...
Ағлаја-ағлаја мән,
Ону дәфн етдим һәмән.
Јухудајдым елә бил, мән ајылдым јухудан.
Даһа мәнә башга чүр көрүнүрдү бу чаһан:
Артыг һәр шеји билдим,
Өлдүрүб о јазығы мән өлүјкән дирилдим.
Гылынҹымы туллајыб о андача јерә мән,
О мәрһумун нејини тахдым онун јериндән.
Өјрәнмәјә башладым о күндән нәј чалмағы,
Ону мәнә өјрәтди чан јанғысы, көз дағы.
Сәнәт чан јанғысыдыр, мәнә көрә, а достлар,
Бу дүнјанын одуна кәрәк јана сәнәткар».
О бунлары дејәркән Мәһәммәдә бахырды,
Мәһәммәдин көзүндән сел кими јаш ахырды...
Бу јаш, инсан инсанын гардашыдыр—дејирди,
Сәнәт чан јанғысыдыр, көз јашыдыр—дејирди.

37-чи сәһифәјә

ИКИ ҺӘДИЈЈӘ

Фүзули, дәһрдән кам алмаг олмаз олмадан кирјан,
Сәдәф су алмајынча әбри нисандан көһәр вермәз.

Әјләшиб Мәһәммәд отағында тәк,
Ојнашыр үзүндә гәм булудлары.
Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
Әријир гәлбиндә дағларын гары.
Үзүндән, көзүндән төкүлүр кәдәр,
Гәмләр дөвләтидир, дәрдләр варыдыр.
Ағаран дан јери, гызаран көјләр
Онунчүн Лејланын јанагларыдыр.
Боғур өз дәрдини о, јана-јана,
Ахытмаг истәмир көз јашларыны.
Гаралан үфүгләр андырыр она
Лејланын кәдәрли бахышларыны.
Мәһәббәт дүнјаны анлатмыш она,
Лејла Мәһәммәдчин ешгин адыдыр,
Гыврымсач, бәстәбој, гаракөз Лејла
Онун дүнјасыдыр, каинатыдыр.
Баһар өз күлләри, чичәкләријлә
Лејланын адыны јазмыш дүзләрә.
Чөлдә пычылдашан јарпаглар белә
«Лејла!», «Лејла!»—дејир күндә мин кәрә.
— Јазмаг!..
Нәдән јазмаг?
Озанлар кими
Нәғмәјә чевирим мәһәббәтими?

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбайҹан Республика
КИТАБХАНАСЫ
Аз/4 71921

Төкүммү гәлбимин бүтүн варыны?
Һичран кечәсинин әзабларыны
Јазым һансы сөзүн гүдрәтијлә мән?
Аһ!.. Нечә сөјләмәк?
Һардан башламаг?
Нә гәдәр чалышыр, көзү өнүндән
Лејланын хәјалы чәкилмир анчаг...
Лејла шеʼр кими, нәғмәләр кими
Сәсләнир ашигин гулагларында.
Лејла гызыл донлу бир сәһәр кими
Сүзүлүб гапыдан кирир бу анда.

Мәһәммәд

— Аман, бу хәјалмы, рөʼјамы? Әсла
Јох, бу хәјал дејил, өзүдүр...
Лејла!

Лејла

— Мәһәммәд!

Мәһәммәд

— Аһ, Лејла, де, бу сәнмисән?
Еј күнәш, сән көјдән јерә енмисән?

Лејла

— Ешгдән гүдрәтли дүнјада нә вар?
Мәһәббәт јери дә көјә галдырар.

Мәһәммәд

— Сән одму, атәшми ја мәшʼәлмисән?
Лејла, сөјлә, бура нечә ҝәлмисән?

Лејла

— Дедим ки, мәһәббәт кәтирәр... атам,
Мәним һәр ишимә көз гојур мүдам;
Мәни мәктәбә дә бурахмыр артыг.

Мәһәммәд

— Ешгин көјләринә чөкдү гаранлыг.
Инди биз нејләјәк?

Лејла

— Сән јаз, сән јарат,
Севмәк бир һәјатдыр, јазмаг бир һәјат.

Мәһәммәд

— Сон чарәм будурса гој дәрдим, сәрим
Мәним фикирләрим, дүшүнчәләрим,
Ешгим кағызлара сүзүлсүн дән-дән
Гара сачларынын рајиһәсиндән.
Сәнсиз гәһр едәрди бу чаһан мәни,
Сәнсән бу чаһана бағлајан мәни!
О күн ки, гәлбими мән сәнә вердим,
Һәр шеј көзләримә көрүнду ајдын.
Варлығы һечлијә мән дәјишәрдим
Әкәр бу дүнјада сән олмасајдын.
Доғрандым, кәсилдим мән дилим-дилим,
Дүнја әзаб еви, өмүр вәфасыз.
Көрдүјүм һәр шејә инан, севкилим,
Сәнин көзләринлә бахырам јалныз.

Һара бахырамса көрүрәм сәни,
Гуш сәси, чај сәси, сәнин сәсиндир.
Чәкәндә көксүмә күлүн әтрини
Санырам бу сәнин өз нәфәсиндир.
Гара көзләриндә батырам сәнин—
Бу көзләр дәрјадан, көјдән дәриндир.
Булуда дејирәм сачындыр јә'гин,
Күлләр мәнә бахан нәзәрләриндир.
Јарпаглар—әлләрин, чешмәләр—көзүн,
Јағыш дамчылары—көз јашларындыр.
Дүнја јаранмысан мәнимчин өзүн,
Бахышым да сәнин бахышларындыр.
Китабам, кәл мәни ач вараг-вараг,
Көр нәләр чәкмишәм бу заманәдән.
Вәфасыз билдијим дүнјаја анчаг
Сәнин сачларынла бағланмышам мән.
Дәрк едә билмәздим дәһри, варлығы
Һејран олмасајдым көзәллијинә.
Һүснүнүн әсрары, фүсункарлығы
Ана тәбиәти андырыр мәнә.
Сәнин мәһәббәтин тәбиәт гәдәр
Кенишдир, әлвандыр, дәриндир, күлүм.
Гәрибә олурмуш дүзү севәнләр,
Гәлбими сән өзүн кәл диндир, күлүм.

Лејла

— Мән ки, инанырам сәнин ешгинә.

Мәһәммәд

— Демишәм, севкилим, дејирәм јенә:
Сәнин үрәјиндир јурдум, мәсканим,
Мәһәббәт эгидәм, динимдир мәним.
Севирәм!
Севәнә нә ганун, нә дин?
Нәбиси чанандыр севән кәсләрин.
Бирдән башга дини гәбул ејләјән
Бир гәриб јолчуја бәнзәјирәм мән.
(Кәлин гынамајын әсла сиз ону)
Бу динин һансы бир дин олдуғуну
Билмәдән, билмәдән еһкамларыны,
Танымадан онун имамларыны
Она кор-корана мән инанмышам.
Бу дини ән бөјүк бир дин санмышам.
Бу дини јаратды өз мәһәббәтим,
Бир дәрди ејләди јүз, мәһәббәтим.

Лејла

— Анд олсун улдуза, анд олсун күнә,
Ешгинин күчүнә, бөјүклүјүнә
Өз варлығым кими инанмышам мән
Илк дәфә мәктәбдә көрүшүмүздән.
Бу бөјүк ешг ки, бу күн сәндә вар,
Судан од чыхарар, оддан су алар.
Сәнин бу фүсункар мәһәббәтиндән
Инчиләр јарансын!..
Истәрәм ки, мән,

Ешгинә дәм тутуб көјләр мәләшсин,
Ешгин тарих олуб әбәдиләшсин.
Анҹаг бир шәрт илә:
унутма бир ан,
Сән одлар јурдунун өз өвладысан!
Доғрудур, сән инди гүрбәт елдәсән.
Анҹаг үрәјиндә јашасын Вәтән.
Вәтәнин өз дили, өз тарихи вар,
Өлсүн Вәтәнини танымајанлар!
Гој сәнин ше'риндә дил ачсын Вәтән!—
Онун күләкләри, онун чајлары,
Биз ајры дүшсәк дә өз елимиздән,
Гүрбәтдә өлмәсин дилимиз бары.
Сәнин бу илаһи, илк мәһәббәтин
Елинин дилиндә јазылсын кәрәк.
Сәнин ки, әлиндә дејилдир чәтин
Дөндәриб: «дүшвары асан ејләмәк»
Ахы әрәб, әҹәм дилләриндә сән
Јазмысан хејли.
Ширин сөзләрини баша дүшмәјән
Өз елин олмазмы сәндән күлејли?
Сән әрәб, сән әҹәм оғлу дејилсән,
Сәнин өз дилин вар, өз вәтәнин вар.
Өзкә јелкәниндә сејрә чыхма сән,
Сәнин өз дәнизин, өз јелкәнин вар.
(Аһ!.. Вәтән көзәли, аһ вәтән гызы,
Сәнә һалал олсун ананын сүдү.

Сәнин сөзләринлә мәним көзүмдә
Вәтән бир пиллә дә галхды, бөјүдү.
Белә өвладлары олан өлкәнин
Әсмәз гара јелләр башындан бир ан.
Еј вәтән көзәли, кәл өпүм сәнин
«Вәтән дили» дејән додагларындан.
Һагг сөзүн гәлбими титрәтди мәним.
Бу Вәтән торпағы гој олсун гәним
Вәтәндә јашајыб онун дилинә,
Руһуна, зөвгүнә, доғма елинә
Хор бахан намуссуз вәтәнсизләрә!
Ән бөјүк дүшмәндир онлар бизләрә!
Ајлә намусуну чәкәрми көрән
Вәтән намусујла јашамајанлар?
Һејһат!.. һәлә чохдур евини Вәтән,
Гоһум-гардашыны милләт сајанлар.
Арзусу, хәјалы евинә сыған
Нә билир вәтән нә, ел нә, дил нәдир.
Хырда һисслэрлә јашајан инсан
Мин ил јашаса да елә көлкәдир!)

Мәһәммәд

— Доғрудур севкилим, доғрудур бунлар,
Мән Вәтән ешгијлә өтән бир гушам.
Мән сөздән елә бир сүфрә ачмышам,
Әрәб дә, әҹәм дә ордан пај умар.
Анҹаг о сүфрәдә ағыз ләззәтим,

Мәним өз дилимдир, өз лисанымдыр.
О дилә бағлыдыр арзум, нијјәтим.
О, мәним ешгимдир, һәјәчанымдыр.
Азәри оғлујам... Нејләјим анчаг,
Һәр шеји атадан өјрәнир ушаг.
Тәзә чығыр ачмаг чәтиндир, чәтин,
Әбүл-үлаларын, низамиләрин
Ән кичик, ән ачиз шакирдијәм мән,
Ајрыла билмәјиб ән'әнәмиздән
Кәнарда сүрмүшәм ше'р кәмими.
Сәнә мә'лумдур ки, өз гәләмими
Ана дилиндә дә сынамышам мән.
Азәри дилиндә дејирләр бә'зән
Көзәл «нәзми-назик» јаратмаг олмаз,
Инчә мәтләбләрә әл атмаг олмаз.

Лејла

— Јох, јох! Бәс Нәсими, бәс Һәсәноғлу?
Онлар чохдан ачмыш бу чәтин јолу.
Садиг јолчусу ол бу јолун сән дә.
Азәри гызына көнүл верән дә
Көнлүнү бу дилдә кәрәк диндирә,
Зәиф кәлмәләрә оддан чан верә.
Ешгин гүдрәтлидир...
Бу ешг илә сән,
Гара торпаға да рөвнәг верәрсән!
Буну көзләјирәм, мән сәндән буну,

О сонсуз ешгини, бөјүк арзуну,
Өз ана дилиндә әбәдиләшдир,
Ше'рини хаганла, шаһла күләшдир...
Сөһбәт давам едир бир хејли... Лејла,
Даһа бәсдир,—дејә галхыр јериндән.

Мәһәммәд

— Бир аз да әјләшин!

Лејла

— Јох, бәсдир даһа...—
Мәһәммәд аһ чәкир јенә дәриндән,—
Нә белә аһ чәкдин, аһын дағлара!

Мәһәммәд

— Һәсрәтин көксүмә вурду мин јара,
Ешит, нәләр дејир бу дөјүнтүләр.
Бәс, бизим ешгимиз нә вахта гәдәр
Синәмиз алтында дустаг галачаг?
О, һачан көјләрә ганад чалачаг?
Күлүм, кәлишинә мән өзүм гурбан,
Кәлишин көзәлдир, кедишин јаман.

Лејла

— Сәбр елә!

Мәһәммәд

— Еј мәним күлүм, күлшәним,
Көнүл дөзмүр һичран кечәләринә.

Улдузлар көзләрим олајды мәним,
Һәр бириjлә мин ил бахајдым сәнә.
Дөвранын кәрдиши камымча дөнмәз,
Синәмдән ган ахар, јара көрүнмәз.

Лејла

— Јанырсан, әзизим, алыш, јан јенә,
Сәнәткар дедиjин јанар чырагдыр.
Елин кәдәринә, елин гәминә
Шаир дә јанмајыб ким јаначагдыр?

Мәһәммәд

— Јанырам, десәм дә, демәсәм дә мән,
Мән ки, алышмышам нур олмаг үчүн.
Кечәрдим һәјатын дәбдәбәсиндән
Синәмә чәкилән бирчә дағ үчүн.
Сәбр јолчусујам...
Дәрдин әлиндән
Булбул дејиләм ки, налә чәким мән.
Диниб данышарам вүсал анында,
Көнүл дилә кәлир сәнин јанында.
Сәндән ајрыланда дилим лал олур,
Сирдашым, һәмдәмим тәк хәјал олур.
Көзләрим өнүндә јарадарам мән
Сәнин сурәтини дүшүнчәләрдән.
Инди ки, кедирсән, «Еј афәти чан!»
Кет, онсуз да мәним өз бағрымдасан?

Анчаг мәним сәнә бир бәхшишим вар,
Бу, мәнә анамдан галыб јадикар.
Ешгимдән нишана сахла сән буну
Дејә о, мүчрүдән зәр медалјону
Чыхарыб истәјир таха бојнуна.

Лејла

— Јох, јох!

Мәһәммәд

— Елә бахма, кулум, сән буна
Бунун гапағында јанан о ишыг,
Шаирин ешгидир, көтүр ешгини.
Сәнә кәрәк дејил бу јар-јарашыг,
Онсуз да зијнәтләр бәзәмир сәни.
Бизим ешгимиздән бир хатирә тәк
Бу кичик төһфәни аласан кәрәк.
Лејла медалјону салыр бојнуна,
Доғрусу зијнәт дә јарашыр она...
Чыхыр аста-аста гапыдан онлар.

Лејла

— Мәһәммәд, мәним дә бир бәхшишим вар,
Һәлә һазыр дејил...

Мәһәммәд

— О нәдир көрән?

— Шәклини чәкирәм ахы сәнин мән.
Көзүмүн өнүнә кәтириб сәни
Чәкмәк истәјирәм...
Титрәјир гәләм,
Нечә чүр чәкмишәм сәнин шәклини,
Анчаг һеч бирини бәјәнмәмишәм.
Көзләрин елә бил јол чәкир сәнин,
Нәјисә, кимијсә көзләјир мүдам.
О сонсуз һәсрәти әкс еләмәкчин
Көлкә тапаммырам, рәнк тапаммырам.
Онлар аста-аста кечир чәмәндән
Мәһәммәд гымышыр:
Бир бура бах сән,
Бир бах чәлалына чөлүн, чәмәнин,
Баһар да һүснүнә һејрандыр сәнин.
Баһар зијнәтини сәндән көтүрмүш,
О, сәнә һәр шеји гурбан демишдир.
Сәнин көзләрини јухулу көрмүш,
Отлардан чөлләрә фәрш дөшәмишдир.
Өтүрүб Лејланы шаир бир гәдәр
Гајыдыр евинә...
Јенә фикирләр,
Јенә дүшүнчәләр, јенә хәјаллар,
Елә бил доланыр башына рузкар...

Еј Фүзули, галмышам һејрәтдә билмәм нејләјим
Дөвр залим, бәхт нафәрчам, тәләб чох, өмр аз.

Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сирләр пүнһан олур.
Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајәти.
Зүлмәтин гучағындан
Чыхыб доғулан сәһәр,
Тәзә анадан олмуш
Адсыз көрпәјә бәнзәр.
Һәлә күнаһы јохдур,
Тәмиздир көј дә, јер дә.
Һәлә пакдыр, тәмиздир
Көрпә кими сәһәр дә.
Һәлә пас көтүрмәмиш
Онун тәмиз үрәји,
Көрпәнин нәфәсидир
Сәһәрин саф күләји.
Елә ки, күндүз олур,
Јахшы-јаман дурулур.
Әмәлләрә, ишләрә
Шаһид кими бахыр күн,
Бүтүн чинајәтләри
Елә бил өртмәк үчүн

Көјләр өз зүлмәтини
Сәрир јерә кечәләр,
Арха дурур елә бил
Чанилөрә кечәләр.
Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сирләр пунһан олур.
Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајәти.

Бах белә бир кечәдә, кечәнин зүлмәтиндә
Гындан чыхды бир гылынч ханын имарәтиндә.
Бу гылынч дүз көксүнә енди Ибраһим ханын,
Дујан бир чан даш олду өз һөкмүјлә заманын.
Күнәш өз телләрини јајан кими дүзләрә,
Кечә өз сирләрини данышды күндүзләрә.
Бағдад бу бәд хәбәрдән чалхаланды бир анда,
Инсан нәләр төрәдир бу вәфасыз чаһанда.
Инсан! Сәнин камалын көјләрдән дә дәриндир,
Дүнјадакы көзәллик сәнин әмәлләриндир.
Сән гадирсән һәр шејә! Бу гүдрәт ки, сәндә вар,
Бәд әмәлдән нә чыхар?
Инсан, сән ки, дүнјаны дәрк етмисән дәриндән,
Бәс нијә дојмур көзүн дүнја не'мәтләриндән?
Ким өлдүрдү ханы, ким?
Ким төкдү бу ганы, ким?

Кимдир ханын гатили?
Билән билди, динмәди,
«Мәнә нә дүшүб»—деди.
Ханын гардашы оғлу о күн кечди ханлыға,
Әл атды јаманлыға.
Талан етди сарајын дөвләтини, варыны,
Зүлфүгар,
Әмисинин јахын адамларыны
Мәһв етдирди,
Талады бүтүн обаны, ели.
Бағдада һаким олду алчаг әми гатили!
Нечин етди бунлары?
Нечин о мәһв ејләди күнаһсыз инсанлары?
О, бунлары едиркән,
Үрәкләри сарсыдыб неј кими инләдиркән,
Инләдими көрәсән даш үрәји бир анлыг,
Һеч чөкдүмү көрәсән көзләринә гаранлыг?
Јох, јох! Ријасәт ешги јаман олур, чох јаман,
Онун әлиндән аман, онун әлиндән аман!
Бу дәрдә тутуланлар инсанлыға јад олур,
Ады инсан олса да, инсана чәллад олур!
Дүнја беләләринә көрүнүр өзкә донда,
Гәлби, һисси әријир ријасәт аловунда.

Фүзули бу хәбәрдән кәдәрләнди, тутулду,
Залымларың әлиндә өлкә ојунчаг олду.
Өз көксүндә дујду о, һәр ачыны, јараны—

Ағсачлы гоча Шәргин сонсуз бәлаларыны.
Шәргин дәрди бөјүкдүр гәдим тарихи гәдәр,
Дидир бири-бирини тәригәтләр, нәсилләр.
Гардаш гардаша дүшмән, оғул атаја дүшмән,
Дидир бири-бирини хаганлар һиккәсиндән.

Фүзули өмрү боју
Нечә-нечә ганларын,
Одларын, үсјанларын
Бурда шаһиди олду.
Јурда дәјән зәрбәләр
Балача Мәһәммәдин
Синәсинә вурулду.
О һәлә ушаг икән
Торпағын јарасыны,
Өз елинин, јурдунун
Матәмини, јасыны
Дујмуш өз үрәјиндә,
Доғмуш бу јаралардан
Минбир сөз үрәјиндә.
О, һәлә ушаг икән
Душүнмүш ичин-ичин:
«Бу јоллар, тәфригәләр,
Тәригәтләр нә үчүн?»

О, бир ше'р дә јазды Зүлфүгарын адына,
Ше'р дүшдү дилләрә, тез јајылды һәр јана.
Ријасәт давасыны ше'рлә гамчылады,
Сөзләрдән көнүлләрә санки нур дамчылады:

...Ријасәт! Һөкмүн чатыр бу дүнјада һәр јерә,
Сән шәрәф кәтирирсән бә'зән шәрәфсизләрә.
Сән алчаг бир вүчуду гијмәтә миндирирсән,
Сән ади бир инсана «даһилик» дә верирсән!
Нәләр чәкир адамлар сәнин фәрманларындан!
Бә'зән сәнин күчүнлә, гүдрәтинлә бир инсан
Бир топ кими ојнадар әлиндә бу чаһаны,
Минләрә өлүм јазыр бир шаһын бир фәрманы.
Јолун ганла, өлүмлә, чинајәтлә долудур,
Бәшәр ријасәтләрин, рүтбәләрин гулудур.
Ше'р кәзди дилләри, кәлиб чатды сараја,
Алды јалтаг күбарлар Зүлфүгары араја.
— Хан сағ олсун, Фүзули артыг һәддини ашды
Биз һеч, будур инди дә кәлиб сизә саташды.
Дирәк олду көјләрә Зүлфүгарын нә'рәси,
Бөјүк бир фәрман олду бир алчағын чыр сәси:
— Аздыр она өлүм дә, кәрәк она даг вурам,
Ше'р дејән дилинә од басам, гадаг вурам!
Тез бир чәза дүшүнүн, ағыр чәза!
Күбарлар
Һәрәси бир сөз дејир.
Бәјәнмәјир Зүлфүгар.
Вәзир галхыр ајаға:
— Хан сағ олсун, бу шаир
Мүәллиминин гызы Лејланын ашигидир.
Сиз бу гызы алсаныз онун әлиндән әкәр,
Фүзулинин гәлбинә мәһшәр дағы чәкиләр.

— Бах бу јахшы хәбәрдир, бу тәдбирә мән варам,
Истәдијим гисасы инди ондан аларам.
Кедин гызы кәтирин, гәмләрим унудулсун.
Шаирин севкилиси ханын кәнизи олсун!

ИКИ ҺӨКМДАР

Вадиҹи вәһдәт һәгигәтдә мәгами ешгидир,
Ким мүшәххәс олмаз ол вадидә султандан кәдә.

Ханын елчиләри минбир вә'д илә
Гоча мүәллими тутдулар дилә.
Гызы кәтирдиләр сараја зорла.
Һәр шеји сарајда анлады Лејла.
Јетирди өзүнү хачә о саат,
Бахды тәзә овун үзүнә мат-мат:
— Аллаһ, бу һурими, мәләкми—дејә,
Хачә һејран галды бу көзәллијә.
Һәрәмләр дәјдиләр бири-биринә,
Бахдылар һәсәдлә рәгибләринә.
Кәлди мешшатәләр, бир анда кәлди,
Кәлин отағында мејдан дүзәлди.
Ону саламлајыб, хош диндирдиләр,
Сарај әдасыјла кејиндирдиләр...
Үзүлдү һәр јердән Лејланын әли,
Елдән ајры дүшдү елләр көзәли.
Анчаг ширин сөзләр, ширин вә'дәләр,
Тәһгирләр, тәһдидләр, мин чүр һәдәләр

Онун инадыны гыра билмәди.
«Мән өз мәнлијими сатмарам!»—деди.
Хәбәр чатды хана, гәзәбләнди хан,
Гулаглар тутулду бағыртысындан:
— Нечә?
Ипә јатмыр?
Чәнкијә бир бах!
Мәним ирадәмә тәслим олмамаг?!
Јахшы! Бу ахшам
Мән өзүм онунла һесаблашарам!..

Көр нәләр јарадыр һөкмү дөвранын:
Лејла һүзурунда дајанмыш ханын.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән онун гашлары;
Көзү думанланды, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Јанды үрәјиндә еһтирас оду,
Гәзәби сојуду, һирси сојуду.
Көзәллик! Ким сәнә «мән корам»—деди.
Де, сәнин өнүндә ким баш әјмәди?
Үрәкләр башында вар јерин сәнин,
Гылынчдан итидир кәсәрин сәнин!
Де, сәнин күчүндән бөјүк күч һаны?
Алан сән олурсан ихтијарыны
Инсанын әлиндән бир ан ичиндә.
Бә'зән эгидә дә, мәсләк дә, дин дә

Сәнин атәшинә јаныб күл олур,
Әмәлләр, арзулар көјә соврулур.
Дининдән әл чәкиб о Шејх Сән'ан
Бојнуна бир анда хач салмадымы?
Мәсләки јолунда учалан инсан
Көзәллик өнүндә алчалмадымы?
Көзәллик дашы да кәтирәр дилә,
Һөкмүнә рам олар вәһшиләр белә.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән гара гашлары;
Бәдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Бахышлар...
Нә гәдәр дәриндир һәлә,
Батар о көзләрдә гәвваслар белә.
О илаһи көзләр, о улу көзләр,
О нәркиз бахышлар, јухулу көзләр
Јатан дујғулары јухудан ејләр,
Бирчә сүзүшәндә мин бир ган ејләр.
Һәјат ешги илә о долу көзләр,
О хумар бахышлар, јухулу көзләр—
Бөјүк бир шаирин илһам чырағы
Алчаг бир гатилин өнүндә јаныр:
Шаирин гәлбинә чәкилән дағы
Хан өз аләминдә интигам саныр.
Хејр!
Гисасында јанылмысан сән!

Бу гисас дејилдир әкәр дүшүнсән.
Сәнин интигамын дүшүнсән дәрин,
Јанғыја чан верән јели андырыр.
Илһам дәрјасыны өз рәгибинин
Даһа да чошдурур, далғаландырыр.
Бу чошгун далғалар бүтүн чаһана
Сәс салачаг, бу сәс күчлүдүр, һагдыр.
Заман өз сәсини гошараг она
Адына лә'нәтләр јағдырачагдыр.
Лә'нәт охујачаг нәсилләр сәнә,
Гој ганад вермәсин бу илләр сәнә.
Күвәнмә тахтына, бишәрәф инсан,
Сән ајлар, сән илләр һөкмдарысан,
Оса әсрләрә һөкм едәчәкдир,
Зүлм јашаса да өмрү көдәкдир.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән онун гашлары;
Бәдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Сарсытды сеһрилә көзәллик ону,
Көзәллик өнүндә әфсунланды хан.
Илк дәфә унудуб хан олдуғуну
Өзүнү бир ади инсан санды о.
Гылынч чәкди һүснүн сеһрикарлығы,
Хан даныша билмир, сусур лал кими.
Гызын көзәллији, гызын варлығы
Көрүнүр көзүнә бир хәјал кими.

Көзүндә кичилир, алчалыр онун
Тахты, риjасәти, һөкмү, фәрманы.
Иланы јувадан чыхаран әфсун,
Гузуја дөндәрир зүлмкар ханы.
Хачәни сәсләјиб:
— Апарын!—деди.
Гызы апардылар һәрәмханәјә,
О күндән көз јумду хан да һәр шеjә.
Кечди бир нечә күн, ханын көзләри
Рө'јалар ичиндә думанланырды.
Хан о күндән бәри, о күндән бәри
Һәр нә көрүрдүсә јуху санырды.
Дүшүнүр: көрәсән о көзәл сәнәм
Һүснүнүн сеһрини һардан көтүрмүш?
Хан баша дүшмүрдү нәjди о аләм,
Нағылмы ешитмиш, јухуму көрмүш?!
Хачәни чағырыб јанына бир күн
Хан өз үрәјини данышды бүтүн.
Сөjләди Лејлаја вурулдуғуну:
— Баш һәрәм гојурам—деди—мән ону...
Хачә хан әмрини чатдырды гыза,
Јенә көјләр кими тутулду Лејла.

Лејла

— Бу сөзләр хаһишми, јохса әмрми?

Хачә

— Хаһиш!

Лејла

— Һәрәмханә бәс еjләмирми?

Хачә

— Јох! Сән улдузларын ән парлағысан,
Сәнин чамалына һејран олуб хан.
Хан дејир: мән ону севирәм... мүдам
Көзүмү зилләјиб үзүнә бахсам
Дојмарам, дојмарам ондан јенә дә.

Лејла

— Белә дејәчәкдир өзкәсинә дә.

Хачә

— Јох, демәз!

Лејла

— Боғмарам гәлбин сәсини,
Севирәм, еј хачә, мән өзкәсини.

Хачә

— Гызым, тәпик атма кәл өз бахтына.

Лејла

— Мүмкүн дејил!

Хачә

— Инди нә дејим хана?

Лејла

— Де ки, үз дөндәриб мәһәббәтимдән,
Учуз шөһрәтләрә әjилмәрәм мән!

Хачә

— Гызым, инад олма, инады сындыр,
Анла ки, хан сәнин һөкмдарындыр!

Лејла

— Хачә, дедијини јахшы дүшүн бир,
Гәлбин һөкмдары мәһәббәтидир.

Јаман инҹитдиләр Лејланы о күн,
Дүнја зиндан олду Мәһәммәд үчүн.
Лејла разы иди өз әмәлиндән,
О, зәһәр ичмишди ешгин әлиндән.
Мәһәббәт јолунда чәкдији әзаб
Она кәдәр дејил, вүгар кәтирди,
О, өз һәјатыны, чаван өмрүнү
Уғурсуз талејин һөкмүнә верди.
О деди:—Зүлмүнлә, еј чәрхи-дөвран,
Ҹијәрим ган олду, јараланмышам.
Анҹаг демәрәм ки, сән бивәфасан,
Вердијин ҹәфаны вәфа санмышам.
Онун әзабыны чәкди Мәһәммәд,
Сифариш көндәрди далбадал хана.
Үрәјиндә ағры, көзүндә һәсрәт,
О, лә'нәт јағдырды чәрхи-дөврана.
Јазды: «Танымырам нә дин, нә ганун».
Јазды: «Дүшмән гәви, талејим зәбун».
Јазды: «Гыјарлармы, күлә? Гајдадыр

Бүлбүлү саларлар гәфәсә, еј хан.
Һөкмүн ки, өлкәдә һәр јерә чатыр,
Чәкинмә бүлбүлүн аһ-фәғанындан.
Ќувәнмә һөкмүнә, тәхти-тачына,
Заманын јоллары дүјүн-дүјүндүр.
Зүлмүн гылынчыны бәсдир, сал гына,
Ќүлә әл галдырмаг күчсүзлүјүндүр.
Горхмурам зүлмүндән, сијасәтиндән,
Шаирәм, гараја ағ демәрәм мән!
Сәндә зәррә гәдәр инсаф вар исә,
Ќүлү јох, бүлбүлү сал о мәһбәсә!..»
Мәктублар далбадал ахды сараја,
Ә'јанлар алдылар ханы араја.
Һәрә бир сөз деди,
Чох дүшүндү хан,
Јенә дә дөнмәди өз инадындан.
Деди:—Тез сараја чағырын ону,
Анладаг шаирә гудурдуғуну!..

Сағында, солунда јалтаг күбарлар,
Бир јанда Фүзули, бир јанда Лејла.
Ханын көзләриндә од вар, алов вар,
Ќаһ сağа бојланыр, ќаһ бахыр сола.

Хан

— Дејирләр, Лејланын Мәҹнунусан сән,
Нә дејә биләрсән мәһәббәтиндән?

Фүзули

— Әсил ашиг мәнәм дүзү, һөкмдар,
Мәҹнунун дүнјада анҹаг ады вар.
Мәнәм бу әсрдә ешгин аллаһы,
Мәни бәнзәтмәјин Мәҹнуна зинһар,
Аһымча олсајды Мәҹнунун аһы
Јува тикәрдими башында гушлар?

Хан

— Лејланын шә'нинә онда кәрәк сән
Бурда бәдаһәтән ше'р дејәсән...
Фүзули данышмыр...
—Һә, бәс нә олду?
Һәчв дејән дилин нијә тутулду?
Фүзули данышмыр...
Әмр едирәм мән:
Кәрәк һүзурумда ше'р дејәсән!

Фүзули

— Бир хан олсаныз да буну билин сиз,
Мәним һөкмдарым сиз дејилсиниз.

Хан

— Сәнин һөкмдарын бәс кимдир көрән?
Өзкә ханлығынмы тәб'әсисән сән?

Фүзули

— Лејла намусумдур, Лејла арымдыр,
О мәним јеканә һөкмдарымдыр.

Өмүр дастанымдыр о көзәл пәри,
Һөкм онун һөкмүдүр, әмр онун әмри.

Күлүр көзләриндә Лејланын ҹаһан,
Дејир:—Белә олар севәнләр, еј хан.
Онун һәр кәлмәси ешгин сәсидир,
Ашигин султаны мә'шугәсидир.
Һөкмдар, бу сирри јахшыҹа бил сән,
Севки дүнјасында һәлә тифилсән.

Хан

— Сус!

Фүзули

— Суса биләрми долу үрәкләр?
Зәнҹир көтүрмәјир азад диләкләр!—
Дејә ҹаван шаир галхыр үсјана.
Бүтүн гәзәбини јағдырыр хана:
— Ешит сөзләрими, еј хан, инди сән,
Мән дә сәнин кими бир һөкмдарам.
Сән өз һөкмүн илә көлди кедәрсән,
Мән һәмишә сағам, һәмишә варам.
Еј хан, өлкәләрә сән һөкмдарсан,
Мән сөз ордусунун сәркәрдәсијәм.
Сәнин зүлмүн илә хар олур инсан,
Мәнсә әдаләтин, һаггын сәсијәм!
Сән дә шаһ, мән дә шаһ....
Сән өлкәләри,

Мәнсә көнүлләри фәтһ едирәм, хан!
Гылынчдыр, низәдир силаһын сәнин,
Мәним силаһымса сөздүр һәр заман.
Гылынч бу күн варса, сабаһ пас тутар,
Гылынчдан итидир, сөз һәмишә вар.
Гылынчла, мизрагла сән данышырсан,
Мән нәш'ә доғуран сөзләрлә, еј хан.
Инди ки, беләдир, кәл мәндән әл чәк,
Ахы, чәкишәнләр тај олсун кәрәк!
Кәл мәним Лејламы алма әлимдән,
Онсуз нәфәси јох, гуру чанам мән.

Хан

— Мәнә дә, еј шаир, бах бу кәрәкдир.
Сәни өмрүн боју инләдәчәкдир
Бу күн һүзурумда дедијин сөзләр,
Кәрәк һәсрәт гала сәнә о көзләр.
Өлүм беләаздыр сизә, дајанын,
Икиниз бир ода јандыгча јанын!

Аһ, о залым овчулар!..

Охун кәлдикчә синәмдән сәдалардыр чыхан билмәм,
Дил ејләр нәлә, ја пејкан дәјәр синәмдә пејканә.

Бу әһвалатдан сонра һәлә бир нечә ај да
Сахладылар Лејланы мәһбус кими сарајда.
Лејла солду, саралды хәзан вуран бағ кими,
Сызлады кечә-күндүз јағсыз бир чыраг кими,

Үрәјинин дәрдини деди о бәхти гара
Күндүзләр булудлара, кечәләр улдузлара.
Јухусу да кечәләр онун әршә чәкилди,
Сүбһә гәдәр көзләри тәк чыраға дикилди.
Деди:—Сән дә јанырсан, мән дә... бир фәргимиз
вар

Јанғы елә јангыдыр, бу фәрг бизи ајырар:
Сән кечәләр јанырсан, мәнсә, мәнсә, еј чыраг,
Һәм кечәләр јанырам, һәм күндүзләр, дәрдә бах!

Зүлмләр, ишкәнчәләр сарсытмыр анчаг ону,
Фүзулинин вердији о гызыл медалјону
Синәсинә басараг һычгырыр сүбһә гәдәр.
Фүзулинин јаздығы көнүл јахан гәзәлләр
Сарај диварларыны дәлиб кечир бир анда,
Бу гәзәлләр күл ачыр гызын додагларында:
«Ашијани-мурги»дил зүлфи-пәришанындыр,
Ганда олсан, еј пәри, көнлүм сәнин јаныңдадыр.
Ешг дәрдилә хошам, әл чәк әлачымдан, тәбиб,
Гылма дәрман, ким һәлаким зәһри-дәрманында-
дыр.

Бәс ки, һичранындадыр, хәсијјәти, гәт'и һәјат,
Ол һәјат әһлинә һејранам ки, һичранындадыр».
Муғам үстдә охујур Лејла бу сәтирләри,
Һејран гојур сәсинә о, көјләри, јерләри.
Бу сәс әридир гышын шахтасыны, гарыны,
Бу сәс дилә кәтирир сарај диварларыны.

(Дэрди ағыр дејилдир дэрдини билмэјэнин,
Дэрди јаман ағырдыр севиб севилмэјэнин...
Дэрдинэ дэрд чатармы
Һэм севиб, һэм севилиб
Ешги јетим галанын?
Һэм өзү, һэм ашиги
Бир алчағын элиндэ
Гул олуб алчаланын!)

Хан көзлэди,
Көзлэди,
Чатмады арзусуна;
Гызын инадкарлығы чох ағыр кэлди она.
Чох дүшүндү, нэһајэт, һијлэлэрэ эл атды,
Бир кечэ гол күчүнэ мэгсэдинэ о, чатды.
Сарај эһли белэ бир хэбэр јајды һэр јерэ:
Лејла сүркүн едилмиш Бағдаддан јад еллэрэ.

О күндэн дэ Фүзули дэрэ ашды, дағ ашды,
Обалары, еллэри ојмаг-ојмаг долашды.
Ше'р деди, инлэди, о, «Лејла!», «Лејла!»—дејэ
Јаралы аһу кими баш вурду һэр шенлијэ.
Кечдији һэр обадан Лејланы хэбэр алды,
О, өз мэһэббэтијлэ учалды, һеј учалды.
О көрдү гасырға да, көрдү шахта да, гар да.
Көрдүм дејэн олмады Лејланы бир дијарда.
Күнэш саралды кетди,
Лејла чан алды кетди,

Гэлбэ эбэди јанғы,
Көзэ јаш салды кетди.

Үрэк вурур, јорулмур,
Гара ганым дурулмур.
Сэнэ бахан көзлэрим
Нијэ сэнсиз кор олмур?

Фүзули обалары кэзмэкдэн јорулмады,
Анчаг онун сэсинэ бир сэс верэн олмады.
Мэһэббэти үрэкдэ, гэзэллэри синэдэ
Кор-пешиман гајытды о, Бағдада јенэ дэ.
Үрэјиндэ боғулду Фүзулинин һаг сэси,
Бүлбүллэрин налэси, күлэклэрин нэғмэси,
Аһэнк тутду ашигин «налеји-дилсузинэ».
Далды дүшүнчэлэрэ, хэјаллара о, јенэ.
Онун сонсуз дэрдлэри јетишмэди дэваја,
О, гајыдыб евинэ чэкилди инзиваја.
Кечэ-күндүз дүшүнмэк она бир адэт олду,
Тэсэллиси бир хэјал, бир дэ ибадэт олду.

О, чох мэ'налар вериб дүнја гејлү галына,
Көјлэрдэн чаваб умду јерлэрин суалына.
Фэлэклэр көјдэ чин-чин јанды онун аһындан,
Арзусунун чырағы јанмады анчаг бир ан.
Үрэјинин налэси,
Аман сэси, аһ сэси
Јатанлары ојатды, бэхтини ојатмады.

Аһы көјләрә чатды, залым хана чатмады.
Алнында изләр ачды әзаблары хыш кими,
Инләди чөлдә битән јаралы гамыш кими.
Шаир ачыб гәлбини деди: јанан мәнәм, мән,
Күнәшә, улдузлара, ајлара дүшмәнәм мән.
Онлар өз телләрини елә ки, јерә сәрир,
Мәнә мин чүр фәлакәт, чинајәтләр көстәрир.
Сиз мәндән сорушмајын, мән нәләри севирәм,
Булудлары севирәм, кечәләри севирәм.
Енсин јерә булудлар, енсин јерә гаранлыг.
Әләмләри, дәрдләри мән көрмәјим бир анлыг.

Аһ, о залым овчулар!.. Аһ, о залым овчулар!..
Онларда инсафмы вар?
Јувасыны дағытды мәним бүлбүлләримин,
Јухусуну гачыртды јухулу чөлләримин.
Бу дүнјаја кәләли үзүм күлмәди бир күн,
Дүнјадан зөвг истәјән, дүнјадан әл көтүрсүн!
Мән бир зөвг көрәммәдим нә гәдәр дүнјадајам.
Гәм дәнизи ичиндә јалгыз галан адајам.
Нә гәлбимин аһлары, нә көзүмүн ган-јашы,
Сөндүрә билмир мәним синәмдәки атәши.
Әридирәм одума үрәји дә, чаны да,
Горхурам ки, јандырам одума дүнјаны да.

Дәли күләкләрилә, дилә кәлиб неј кими
Истәрәм ки, тәбиәт чалсын мәним гәмими,

57-чи сәһифәјә

Јердә одлар галансын,
Дәрјалар далғалансын,
Һајгырсын үсјанымы.
Көрүб ешитдикчә мән ода јахдым чанымы!
Нечә дөзүм бу дәрдә, мәкәр дашам, дәмирәм?
Мән көрмәк истәмирәм, ешитмәк истәмирәм.
Көрүб ешитдикчә мән артыр синә дағларым,
Әтдән көзүм олајды, дашдан да гулагларым.
Һәр шеј јаландыр, јалан! Өмүр гәм карваныдыр,
Талеләр өмүрләрин әбәди сарванıдыр.
Бөһтанлар вадисиндә өмүр атымы сүрдүм,
Кефдән дәм вуранлары, мән ки, јаланчы көрдүм
Вәфа умдугларымдан чәфа көрдүм һәр заман,
Күзкүдән сидг истәдим, әјри көрдүм өзүмү.
Суја дедим дәрдими, ахыб кечди јанымдан,
О да ағзымда гојду ики кәлмә сөзүмү.

Еј дәһшәтли фикирләр, мәндән узаглашмајын,
Сиз мәним үрәјимдән кәнарда ағлашмајын.
Шаирәм, гәм ичиндә кечир кечәм, күндүзүм,
Севдалы хәјалларын өвладыјам мән өзүм!
Јаланлардыр һәгигәт!.. Мән бу һаггы данмырам,
Мән өз варлығыма да шәкк едир, инанмырам.
Инанмырам көјә дә, инанмырам јерә дә,
Мин әфсанә уjдуран бөјүк нәбиләрә дә.
Бир шеј вар инандығым: јалныз ешгдир о да,

Мин дүнја кәшф етмишәм, ешгимлә бир дүнјада.
Өзүм дә һеч билмирәм бу дүнјаја нә дејим?
Нә кечәм бир кечәдир, нә күндүзүм бир күндүз.
Еј мәним мәһәббәтим, ешгим, һиссим, диләјим,
Сиз һәм мәним һәјатым, һәм дә өлүмүмсүнүз!
Өлүм, сағ көрүб мәни атма мәнә пәнчәни,
Мән ки, чохдан өлмүшәм, наләм алдатмыш сәни!

Ајлар кечди, ил олду, әвәз етди күн-күнү,
Заман верди һөкмүнү,
Јаман верди һөкмүнү:
Шаһ Тәһмасиб бир кечә һүчум чәкди Бағдада,
Дүшдү јенә ган-гада.
Зүлфүгарын тәхтини
Чевирдиләр башына,
Кечәнин зүлмәтиндә о јашына-јашына
Гачырды тәкбашына.
Елә бу вахт бу заман
Гајыдырды Фүзули евә јахын обадан.
Онлар гаршылашдылар.
Көрән кими таныды шаир ону:
— Зүлфүгар!
Һара белә гачырсан, дајан, сәнә сөзүм вар.
— Аман, шаир, гој кедим.
— Дајан һәлә, дајан, хан,
Елә ки, ајры дүшдүн о тәхтиндән, тачындан
Ади бир адам олдун, кетди шанын, шөһрәтин,

Тәхти-тачында имиш бүтүн күчүн, гүдрәтин.
Кет, зүлмүндән гуртарыб мәмләкәт азад олду.
«Зүлм илә абад олан әдл илә бәрбад олду».
«Падшаһи мүлк динарү дирәм рүшвәт вериб,
Фәтһи-кишвәр гылмага ејләр мүһәјја ләшкәри.
...Көстәрән саатда дөврани-фәләк бир ингилаб,
Һәм өзү фани олур, һәм ләшкәри, һәм кишвәри,
Көр нә султанәм мәни-дәрвиш ким, фејзи-сүхән,
Ејләмиш игбалими асари-нүсрәт мәзһәри.
...Ганда ким әзм етсә, мәрсуму мәвачиб истәмәз.
Гансы мүлкү тутса, дәјмәз кимсәјә шүрү шәри...»
— Сөјлә, Лејла һардадыр?
— Сарајда.
— Јалан демә.
— Мән дүзүнү дејирәм, сарајдадыр.
— Гәлбимә
Сәнин фитнәләриндән чәкилди мәһшәр дағы,
Һејиф! Дүнја сахлајыр гојнунда һәр алчағы.—
Дејә ордан бирбаша сараја кәлди шаир.
Ахтарды һүчрәләри, отаглары бирбәбир.
Кирди һәрәмханәјә—
Тапылмады Лејласы, «о, һара кетмиш?»—дејә
Дүшүндү ичин-ичин,
Јенә көһнә јарасы тәзәләнди шаирин.

О кечә Зүлфүгар хан
Гачан кими сарајдан,

Гапылары ачдылар.
Гызлар һәрәмханадан чыхыб дағылышдылар.
Һәрә кетди бир јерә, Лејла да азад олду.
Санмајын ки, о бундан, фәрәһләнди, шад олду.
Кечәнин зүлмәтиндә өз-өзүнә дејинди.
Һара кедим мән инди?
Евәми? Бәс атамын нечә чыхым үзүнә?
Һеч өзү дә билмәјир, фикри нәдир, гәсди нә.
Һәлә бу һеч... Мәһәммәд! О, нә дејәр бәс мәнә?
Итирдим исмәтими... Күлмәзми һәр кәс мәнә?
Јох, јох, мән бу һалымла көјдән јерә енмишәм,
Бир алчағын әлиндә мән ки, ләкәләнмишәм.
Бир алчағын әлиндә мән ки, ләкәләнмишәм.
Мән бәдбәхти талејим јаман салды чәтинә,
Шаирин о мүгәддәс, бөјүк мәһәббәтинә
Лајиг ола биләрми мәним ләкәли адым?
Һејһат! Көзүмдә галды бүтүн арзум, мурадым.
Јох! Бу даһа ағырдыр бүтүн ишкәнчәләрдән!
Мәһәммәдин көзүнә көрүнә билмәрәм мән.—
Дејә доғма шәһәри кечә тәрк етди Лејла,
Кәрбәлалы-бир гыза гошулуб кетди Лејла.
Кетди, чыхды шәһәрдән.
Бир хејли кетди... Бирдән,
— Јох, мән ону көрмәмиш һара кедирәм—дејә,
Лејла дөндү керијә.
— Аман, бачым, изн вер, кедим, көрүм мән ону—
Көнлүмүн илк достуну.
Бәлкә бу лилли сулар ахды, һеч дурулмады,

Ону көрмәк бир даһа мәнә гисмәт олмады.
Гулағымда бир даһа сәсләнмәди сәси дә.
— Кедәк,—дејә гошулур она рәфигәси дә.
О, кечдикчә шәһәрин таныш күчәләриндән,
Тәәссүфлә аһ чәкир, кәкс өтүрүр дәриндән.
Дүшүнүр аста-аста: Күчәләр, ај күчәләр,
Мән сизин синәнизи тапдамышам нә гәдәр.
Бу јолларла нә гәдәр мәдрәсәјә кетмишәм.
Гајғысыз илләрими мән бурда әритмишәм.
Бу јолларда итибдир өмрүн ширин дәми дә.
Бу јолларда тапмышам мән өз севкилими дә.
Аһ... бу јоллар, бу јоллар,
Нечә ил бундан габаг
Ким дејә биләрди ки, белә бир күн олачаг?
Ким дејә биләрди ки, көнлүм дүшәчәк дара?
Көз јашларым ахачаг күл сәпдијим јоллара?
Күлә-күлә кечдијим бу јоллардан бир заман
Мән ағлаја-ағлаја кечәчәјәм... ај аман!
Бир дүшдүјүм күнә бах!
Талејин һөкмүнә бах!..

Лејла бајагдан бәри
Кәзир бүтүн шәһәри.
Анчаг рәфигәси дә
Көздән бурахмыр ону,
Изләјир өз достуну
Белә ағыр күнүндә.
Мәдрәсәнин өнүндә

Кәлиб Лејла дајаныр,
Өтән күнләри аныр.
Сәсләнир гулағында бир инилти, бир әнин,
О өпүр кандарыны она таныш һүчрәнин.
Нәзәрләри ичәри санчылыб дурур нәдән,
Мәһәммәди сорушур елә бил о, һүчрәдән.
Евләринин јанындан өтәркән јана-јана
Өтәри нәзәр салыр о, балача ејвана.
Кәлиб чыхыр нәһајәт
Балача бағчасына севимли Мәһәммәдин,
Мәһәббәти инләјир гәлбиндә һәзин-һәзин.
Пәнчәрәнин өнүндә о, дајаныр лал кими,
Көрдүкләри көрүнүр көзүнә хәјал кими.
Одур, шаир отурмуш балача миз далында
Гуш ләләји әлиндә, бир дүнја хәјалында.
Јазыр, позур... әријир өнүндәки шам кими.
«Аһ... о јазыр, о јазыр јәгин мәним ешгими»—
Дејә Лејла дүшүнүр:
Хејли кечмиш кечәдән,
Јатмајыбсан һәлә сән.
Мәним бөјүк шаирим аһ јазыр, аман јазыр.
О, «Шәби-һичран» дејир, о, «Шәби-һичран»
јазыр.
Зилләјиб көзләрими пәнчәрәнә бахырам,
Күлүм, сәнә бахырам.
Мәһәббәт сапымыза вурулду бир кор дүјүн,
Бах бу саат ешгини кағызлара төкдүјүн

Севкилин дуруб сәнин,
Өнүндә пәнчәрәнин.
Сәнинсә хәбәрин јох!
Мәнимлә бирчә анлыг
Көрүшүнә сән јәгин
Һәјатыны верәрдин!
Баша дүшмәк олмајыр кәрдиши, еј севкилим,
Тәрсинәдир дүнјанын һәр иши, еј севкилим,
Сәни чох севдијимдән,
Бурдан кетмәлијәм мән.
Ләкәли бир ад сәнә истәмирәм јүк олсун!
Гој сәнин бөјүк адын һәмишә бөјүк олсун!—
Дејә доғма шәһәри кечә тәрк етди Лејла,
Кәрбәлалы достуна гошулуб кетди Лејла!

«ЛЕЈЛИ ВӘ МӘЧНУН»

Еј Фүзули, гылмазам тәрки-тәриги ешг ким
Бу фәзиләт, дахили-әһли-камал ејләр мәни.

«Һасилим јох сәри-күјиндә бәладан гејри,
Гәрәзим јох рәһи-ешгиндә фәнадан гејри.
...Јетди бикәслијим ол гајәтә ким чеврәмдә
Кимсә јох чизкинә кирдаби-бәладан гејри.
Нә јанар кимсә мәнә атәши-дилдән өзкә,
Нә ачар кимсә гапым бади-сәбадан гејри...»
О, сахлајыб гәләми бир аһ чәкди бу заман,
Сәһәр күләкләријлә Кәрим кирди гапыдан—

Севинчиндән јашарды көзләри бу дәм онун,
Галхыб атды өзүнү гучағына достунун.
Бир хејли бахды онлар үзүнә бир-биринин,
Сөзүнү көзләр деди долу үрәкләринин.
Достлар хејли сусдулар.
Ахды үрәкләриндән ганлы сулар, лал сулар.
Бу һал бир хејли кечди...
Нәһајәт әјләшдиләр.
Көздән сөзә кечдиләр.
Фүзули гәзәсыны бир-бир она данышды,
Јана-јана данышды.
О, ахырда охујуб достуна сон ше'рини
Јерә дикди јаш долу о јорғун көзләрини.
— Достум, бу ше'р дејил, ше'р динләмәдим мән,
Илдырыммы чахырды сәнин сәтирләриндән?
Јохса јанагларыма дәјди субһүн нәсими?
Бу, көјүн һычгырығы, бу, јерин наләсими?
Бу, баһарын чичәји, зимистанын гарыдыр.
Бу, өз одуна јанан гәлбин аловларыдыр.
Достундан кизләтмә кәл сән көзүнүн јашыны,
Чевир ше'р инчисинә гәлбинин атәшини.
«Хәмсә»ни кәтирмишәм будур сәнә һидијјә,
Көтүр, оху, бир даһа
Фүзули: «Сағ ол»—дејә,
Өпүр, өпүр «Хәмсә»ни, дәрја кими чағлајыр,
Сонра о, арам-арам китабы вараглајыр.
«Лејли—Мәчнун!» дајаныр о, бурада.

Фүзули

— Буну мән,
Достум, охумалыјам бу һалымда јенидән.

Кәрим

— Даһа јахшы дујарсан, сән инди бу дастаны.

Фүзули

— Мәни сәнин тәк дујан бир дост, һавадар һаны?
Миннәтдарам сәнә мән,
Сән Мәчнунун Зејдисән!..

Һавајы кечирмәди бир сааты, бир аны.
Низами Кәнчәвинин «Лејли—Мәчнун» дастаны
Ону вәчдә кәтирди... Тәкрар-тәкрар охуду.
Каһ охуду, каһ да ки, әлинә алды уду,
Чалды,
Чалды,
Чох кизли нөгтәләр тапды онда,
Тапды ахтардығыны муғамын халларында.
Ачыб она сиррини чох кизли пәрдәләрин,
Дүшүндүрдү шаири Низами дәрин-дәрин.
— Һәр сәтри бир хәзинә, һәр сөзү бир пәһләван!
Һејф!.. Ана дилиндә јазылмамыш бу дастан,
Бах бурада көр нечә хал вурубдур Низами,
Өз бөјүк арзусуну дондурубдур Низами
Дашүзлү ганунларын шахтасында, гарында.

«Еј гуллуг һалгалары!» сиз о сәнәткарын да
Гулағыны сыхдыныз, унутду өз дилини.
Даныша да билмәди, јандырды сөз дилини.
Јашасам да һәмишә мән әрәб өлкәсиндә,
Јашатмышам халгымы өз шеʼримин сәсиндә.
Мән Азәри оғлујам... Билсин буну гој аләм!
Мүрәккәбә дөндәриб кағыза төкмәлијәм
«Вәтән», «Вәтән»—сөјләјән үрәјимин ганыны.
Бу көһнә әфсанәни—Лејлинин дастаныны
Лејламын өз дилиндә јазам кәрәк, јазам мән!
Јени дастан бағлајым үлви мәһәббәтимдән!..

Фүзули муғам үстдә јазды «Лејли—Мәҹнуну»,
Каһ неји ағлатды о, каһ неј ағлатды ону.
Муғамын синәсиндән доғду Фүзули шеʼри,
Елин һиҹран сәсиндән доғду Фүзули шеʼри.
Муғам бир хәзинәдир, ачарыдыр дујғулар,
Муғамда севинҹ дә вар, муғамда кәдәр дә вар.
Муғам мәним халгымын мисилсиз камалыдыр,
Тарихидир, ешгидир, арзусу, амалыдыр.
Тар сәсинә гулаг ас...
Бу сәс елин нәфәси,
Бу сәс көзләрдән ахан јашларын дамчы сәси.
Бу сәс сүкута далмыш көјү дә диллəндирәр.
Улдузлар да бу сәсин өнүндә баш ендирәр.
Динләркән ону... јердән ајағымыз үзүлүр,
Сәсләрин лајласында көзләримиз сүзүлүр.

Каһ көјләрә учалыр, каһ јерә алчалырыг,
Хәјалын ганадында өзүмүзә далырыг.
Көзүмүзүн өнүндә ачылыр нәләр...нәләр,
Әлван-әлван ловһәләр.
Муғам, сәнсиз кечмәсин өмрүмүн бирҹә күнү,
Муғам, сәнин өнүндә ән инҹә сөз күҹүнү,
Ән зәриф күлләр белә итирәр өз рәнкини.
Азәрбајҹан шеʼринин јаратдын аһәнкини!
Торпаға ҹан верирсән,
Дилсиз дашлары белә сән дилә кәтирирсән!
Мән сәни динләјәндә аһ, бу нәдәндир мүдам
Дәрдим дә јада дүшүр, севинҹим дә, ај муғам.
Өтән хатирәләрим ҹана кәлир, бу дәм мән
Јашадығым күнләри јашајырам јенидән.
Күҹүн кими күҹ һаны?
Сәнин күҹүн гүдрәтин,
Өлүмә дә сәсләјир, һәјата да инсаны!

Ахтардығы Лејланы о, тапмады һәјатда.
Һәјата күлдүјүндән,
Ағлатды зүлүм-зүлүм
Фүзулини һәјат да...
О, гәләмә әл атды,
Лејланын хәјалыны кағыз үстдә јаратды:
«Хәјал илә тәсәллидир көнүл мејли-вүсал етмәз.
Көнүлдән дишрә бир јар олдуғун ашиг хәјал етмәз».

Фүзули әјләшиб отағында тәк
Ојнашыр үзүндә гәм булудлары.
Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
Әријир гәлбиндә дағларын гары.

Гәлбинин көзүјлә дүнјаја бахыб
Деди: арзулара дар кәлир чаһан.
Лејлини, Мәчнуну јандырыб јахыб
Кечирди заманын фыртынасындан.

Јанды дүнја оду онун үзүндә,
Аһыны Мәчнунун аһына гатды.
Заманы ағлатды Лејли көзүндә,
Мәчнуну замана үсјан јаратды.

Инләди, батмады анчаг о, јаса,
Дүшүндү, аләми дүшүндүрдү о.
Нофәлин парлајан гылынчындаса,
Бир күн парлајачаг һаггы көрдү о.

Төкдү кағызлара көнүл варыны,
Илһамы титрәди, туғјана кәлди.
Бир даһа охујуб јаздыгларыны—
Сәнәтин күчүнә һејран кәсилди.

Деди:—Сәнәтимлә илләрдән бәри,
Даша, торпаға да чан верирәм мән.
Бәнкү бадәләри—чансыз шејләри
Данышан инсана чевирирәм мән.

Мән каһ неј олурам, каһ дәф, каһса тар.
Каһ ганун олурам, каһ уд, каһ сетар.
Неј олсам, неј кими инләрәм һәмән,
Тар олсам, сим кими кәриләрәм мән.
Бир анын ичиндә һәм гара, һәм аг,
Һәм јахын олурам, мән һәм дә узаг,
Һәм кечә олурам, һәм күндүз, аллаһ!
Һәм «әјри» олурам, һәм дә «дүз», аллаһ!

Каһ Гејсин атасы олуб үрәкдән,
Лејлини «оғлума истәмирәмми?»
Лејлинин атасы олуб каһ да мән
Онун хаһишинә «Јох!» демирәмми?

Мәни—Мәһәммәди јаратды танры,
Алачаг гојнуна мәни дә торпаг,
Мәһв олур аллаһын јаратдыглары,
Мәним јаратдығым өлмәздир анчаг.

Фүзулинин шөһрәти јајылды өлкәләрә
Онун сөз инчиләри бир күндә нечә кәрә
Нечә-нечә додагда инилдәди неј кими...
Һәр кәс деди: Фүзули јазыб мәним дәрдими.
Јандырды үрәкләри бир гәлбин оду, көзү.
Милјон гәлбин дәрдини дашыјан гәлбин сөзү
Диндирди мизраб олуб милјон гәлбин телини.
Фүзули бајраг етди доғма ана дилини

О, бу дилдә илк дәфә «Лејли—Мәчнун» јаратды.
Лејлаја чатмасы да
Бөјүк мәһәббәтијлә
Сонсуз шөһрәтә чатды.

Фүзули мәһәббәти,
Онун бөјүк сәнәти,
Мәш'әл кими алышды,
О, бизә дәрдимизи,
Гәмимизи данышды.
Бурда бөјүк дәрдимиз јадыма дүшдү мәним:
Һәлә бирлик көрмәмиш мәним бөјүк Вәтәним,
Гәсбкарлар әлиндә дидилди, парчаланды,
Анчаг сәрвәти дејил, үрәји дә таланды.
Сәрвәт кетсә гәм дејил, сәрвәт кәләр јенә дә.
Бу гәмдир ки, бир елин гәлбинә, ешгинә дә,
Дилинә, руһуна да гәсд едәләр, ај аман!
Әләмләрин, дәрдләрин һамысындан бу јаман!
Бах белә бир заманда,
Күнәш кими парлајыб
Галхды көјә Фүзули,
Салды шәфәгләрини һәр өлкәјә Фүзули.
Јада дүшдү үрәкдә гөвр елә јән ачылар,
Һәрәси бир дијара дүшән гардаш, бачылар
Фүзули ше'ријлә дә таныды бир-бирини.
О, чатдырды гардаша гардашын әлләрини.
Көнүлләрә бир үмид, нәш'ә верди Фүзули;

Парчаланмыш бу ели—
Бөјүк Азәрбајчаны
Бирләшдирди Фүзули!

Илләр өтдү, өлкәјә дүшдү јенә ган-гада,
Фатеһ Султан Сүлејман һүчум чәкди Бағдада.
Шаһлыг сәлтәнәтиндән шаһ Тәһмасиб говулду,
Сәлим оғлу Сүлејман Бағдада һаким олду.
Каһ онун, каһ да бунун үзүнә күлдү игбал.
Шаһлар әвәз ејләди бир-бирини далбадал.
Фүзулијсә әјләшиб сөз мүлкүнүн башында
Кәлди-кедәр шаһлара күлдү гоча јашында.
Нечә-нечә султаны, ханы јола салды о,
Сөз мүлкүнүн башында әбәдилик галды о.
Ону јыха билмәди заманын күләкләри,
Бир әвәзсиз шаһ олуб гәсб етди үрәкләри.
Султанлары мәһв едиб заман алды камыны,
Фүзулијсә замандан алды интигамыны.
Улдузлар бахышлары, булудларса аһыдыр,
Әбәдидир шаһлығы, о, көнүлләр шаһыдыр!

«ШИКАЈӘТНАМӘ»

Көнлүм оду чыхды јанә-јанә
Аһәнки шәфәг тәк асиманә.

Гојуб габағына «Лејли—Мәчнуну»
Кәрим мин һәвәслә охујур ону.
Мәчнун! Фүзулинин башга адыдыр,
О, бөјүк шаирин өз фәрјадыдыр.

Һәр бејтин үстүндә Кәрим дајаныр,
Јанан сәтирләрдән од алыб јаныр.
Дүшүнүр, белә ки, алышырам мән,
Бәс нијә алышмыр кағызлар көрән?
Дүшүнүр, дүшүнүр, о, дәрин-дәрин—
Бу бөјүк китабда јанан шаирин
Үрәјиндән чыхыб сөз заһир олмуш,
Ганындан рәнк алыб чаваһир олмуш.
Ағладыр көјләри, ағладыр јери
Бөјүк бир шаирин шикајәтләри:
«Бир дөврдәјәм ки, нәзм олуб хар,
Әш'ар булуб кәсади-әс'ар...»
Мәним бу дәрдими ахы ким анлар,
Аһ! Гәдим әјјамлар, көһнә заманлар,
Һаны гијмәт гојан ше'рә, сәнәтә?
Заман дара дүшүб, инсан мөһнәтә.
Бир гарын чөрәјә гул олуб инсан,
Кечир өз ешгиндән, арзуларындан.
Төкүрәм кағыза әләмләрими,
Бүзүлүр јер-јердән јүз додаг мәнә.
Күндүз шө'лә чәкән бир чыраг кими
Галыр өз ичимдән алышмаг мәнә.

Ачылмыш чығырла мән јол кетмәдим.
Өзкә гисмәтинә көз дә дикмәдим,
Үрәк сындырмадым, гәлб инчитмәдим,
Пахыллар јүз јердән чәкди дағ мәнә.

77-чи сәһифәјә

Ојнатды јериндән Кәрими сөзләр,
О галхды, кәзинди евдә бир гәдәр.
Дүшүндү һалыны шаир достунун,
Бәли, күзәраны пис кечир онун.
Нечин белә сакит отурмушам мән?
Бәс бир шеј кәлмәзми мәним әлимдән?
Кәрим чох дүшүндү, гәмләр ичиндә,
Парлады үзүндә үмид шө'ләси.
— Заманын долашыг кешмәкешиндә
Кәрәк боғулмасын шаирин сәси!—
Дејә о гашыды шешә бығыны,
Кејәрәк әјнинә архалығыны,
Фикирләр ичиндә јола дүзәлди,
Алчала-алчала сараја кәлди.
— Гој мән әјилсәм дә, о әјилмәсин,
Шаирин үстүнә сарај күлмәсин.
Көзүнүн алтына алды һәр шеји—
Султанын өнүндә баш ендирмәји,
Гулларын өнүндә бир гул олмағы,
Алчаглар өнүндә алчалдылмағы,
«Онун күзәраны пис кечир»—дејә
О кәлди султандан вәгф истәмәјә.

Фүзулинин бир сәһәр
Гапысыны дөјдүләр.
О өзү чыхды чөлә,
Гајытды күлә-күлә,

Әлиндәки кағыза зилләјәрәк көзүнү
Һәјатында бәлкә дә о илк дәфә өзүнү
Хошбәхт санырды бу күн —
Y, S, Кәсмәт кәсмишди султан доггуз ахча онунчүн.
О, бахмагдан дојмајыр әлиндәки барата,
О, инана билмәјир, бу «бөјүк» мүкафата.
Бу кағызла бәрабәр
О, зәнн етди бу сәһәр
Од кәлди очағына,
Су кәлди булағына.
Тагәт кәлди голуна,
Ишыг дүшдү јолуна.
Дүшүндү: «Султанын мән
Јадына һардан көрән
Дүшмүшәм бирдән-бирә?
Буну јазан әлләрә
Афәрин, бир хәттә бах,
Һәр нөгтәси бир улдуз,
Һәр сәтри дә бир чыраг».

Әфсус, бу фәрәһ дә узун сүрмәди,
Шаир, бу кәсмәтдән бәһәр көрмәди.
Нечә ај сүрүндү идарәләрдә,
Динләјән олмады ону һеч јердә.
Һеј кедиб-кәлмәкдән о, јорулмады,
Саламыны белә алан олмады.
Шаир инадындан дөнмәди јенә,

Һөкм етди, күлдүләр онун һөкмүнә.
Деди:—Кәлин, мәни инчитмәјин сиз,
Дедиләр:—Күчсүздүр бу вәсигәниз.
Деди:—Султан өзү верибдир буну,
Дедиләр:—Билирик нә олдуғуну.
Деди:—Ахы вәгфи јемәк вәбалдыр.
Дедиләр:—Билирик, бизә һалалдыр.
Деди:—Нејләрсиниз һесаб чәксәләр?
Дедиләр:—Бир додаг, бир дә диш биләр.
Һесаб чәкәнләри разы салмышыг.
Шаирин бир сөзү галмады артыг,
Дөнду бир дәфәлик өз инадындан,
Гајытды евинә о, кор-пешиман.
Јаман ағыр кәлди бу, Фүзулијә,
«Султан нечин мәни алдатсын»—дејә.
Мән ки, ондан һеч нә истәмәмишдим,
«Аз ашым, ағрымаз башым»—демишдим.
Бәс нечин о, мәни ојнатды белә,
Дадлы хөрәјимә су гатды белә?
Мәни алдатмагла о нә газанды,
Мәни диләнчими, бир гулму санды?
Чејнәди һаггымы о һансы һагла,
Мәним мәнлијими о тапдамагла
Нә демәк истәјир көрәсән, аллаһ?
Шаһид ол, шаһид ол буна сән, аллаһ!
Шаһларын һөрмәти мәнә бу олду,
Мәнлијим, вүгарым лаға гојулду.

Күлдү шөһрәтимә, күлдү адыма.
Бу барат, ше'римә, исте'дадыма
Султанын тә'нәси, истеһзасыдыр,
Дејирләр: көјләрә ше'рим асидир.
Аһ, аси олмујум бәс нејлијим мән?
Безмәјиб дүнјанын ишкәнчәсиндән,
Һәр чөврә, чәфајә мән дајанмышам,
Ше'римдә өзүмү султан санмышам,
Мән «көр нә султанәм...» дедим һәр заман.
Јәгин гәзәбләниб ше'римә султан
Јерими көстәрмәк истәмиш мәнә.
Хејр, мән ше'римлә султанам јенә!..

Сөзләрлә гызыныр шаир, сөзләри
Көнүл атәшиндә дөндәриб ода,
Еви гыздырмаға пајыздан бәри
Онун очағында одун јохса да.

Кәлмәди дилинә јалан, шаирин—
Алды ел дәрдиндән одуну сөзләр.
Атәши гәлбиндән алан шаирин
Оду үрәк олду, одуну сөзләр...
Әлиндә гәләми, ев бош, ев сојуг.
Бирчә шам алмаға таванасы јох.
О јазыр ше'рини ај ишығында,
Гызыныр отаг да, гызыныр чан да.
О бөјүк сәнәткар билмәди анчаг
Дилсиз әсәрләри ишыгладачаг

Үрәк ганы илә кечәләр јары
Гаранлыг отагда јаратдыглары.

Кәрим өз достуна, мәсләкдашына
Јахшылыг истәди, јаманлыг олду.
Вурду дизләринә, вурду башына,
Шаирин дәрдинә көзләри долду.
Сызлатды гәлбини бу гәм, бу мәһнәт,
Достунун јанында чәкди хәчаләт.
Шаирсә әјләшиб отағында тәк
Ишләди кечәләр бә'зән сүбһәдәк.
Јазды бу баратын һекајәтини,
Јазды замәнәдән шикајәтини.
Јазды, чаһан олду бундан хәбәрдар,
Султанлар алчалды, галхды сәнәткар.
Верди әдаләтлә һөкмүнү заман,
Диндирди сөзүјлә заманы шаир.
Тәк өзү күлмүшдү шаирә султан,
Султана күлдүрдү чаһаны шаир.

БИР ДӘСТӘ ЧИЧӘК

Бүлбүли-зарәм, дејил биһудә әфган етдијим,
Галмышам налан гәфәс гејдиндә күлзар истәрәм.

Ахшам шәр гарышыб, гаш гараланда
Шаирин гапысы дөјүлдү бирдән.
Һәјчана кәлмишди шаир бу анда
Одлу гәлбиндәки дөјүнтүләрдән.

Гапы вурғусуну һеч ешидәрми
Гәлбин вурғусуна далан сәнәткар?
Чәмәндә ачылан лаләләр кими
Кағызлар үстүндә ачыр мисралар.
Баш-баша верәрәк дәрди-гәмијлә
Сәнәт көјләриндә үзүр Фүзули.
Көнүл бағчасындан өз гәләмијлә
Ал-әлван чичәкләр үзүр Фүзули.
Дарваза дөјүлүр, дөјүлүр бир дә,
Шаир хәјалларда, дүшүнчәләрдә.
Һәјат бир дәрјадыр, хәјалы јелкән,
Гајнајыр илһамы бир булаг кими.
Ајрылыр шаирим өз аләминдән
Ағачдан ајрылан бир будаг кими.
Гәзәл гуртармајыр, чатмајыр сона,
Гојуб гәләмини дават габына
Чыхыр дарвазаја.
— Кимдир?
— Мәнәм, мән.
О ачыр гапыны
— Фүзули сәнсән?
— Бәли, мәнәм!
— Шүкүр, шүкүр аллаһа.
Үрәкдә галмады нискилим даһа.
Сәнин һәсрәтинлә үрәјим долду.
Ахырда мәним дә гисмәтим олду

Сәнинлә, еј шаир, үз-үзә дурмаг.—
Дејә салават да чевирди гонаг.
Фүзули гонағы евә апарды,
Гонағын гәрибә көркәми варды:
Әјниндә боз чуха, белиндә кәмәр,
Чуханын үстүндә күмүш дүјмәләр.
Башында чалпапаг, чијниндә хурчун,
Илдырым чахырды көзүндә онун.
Јерли чамаата охшамыр гонаг,
Доғмалыг төкүлүр үзүндән анчаг.
— Инан бу көрүшлә, еј бөјүк инсан,
Сән бу күн чәннәти сатын алмысан.
Вәтәндән кәлмишәм, елоғлунам мән,
Салам кәтирмишәм сәнә Әрәшдән.
— Вәтәндән? Кәлдијин јоллара гурбан,
Өпүм вәтән дејән додагларындан.—
Дејә гонағыны басды бағрына,
Дүнјаны вердиләр елә бил она.
Ону гучаглады, елә бил бу ан
Вәтәнин бојнуна гол салды шаир.
Ону гучаглајан өз голларыјла
Бағдаддан вәтәнә јол салды шаир.
Башдан ајағадәк сүзүб гонағы.
Үзүндән, көзүндән өпүр, өпүрдү.
Гонағын үзүндә ана торпағы,
Гајнар көзләриндә Көј көлү көрдү.
Каман инләјирди онун сәсиндә,

Вәтән һәсрәтијлә гәлби долуjду,
Вәтән елчисинин хош нәфәсиндә,
Вәтән күлләринин әтрини дуjду.
Шаир елоғлуна бахыр, бахырды.
Онун дурушундан вүгар јағырды.
Бу вүгар јарашыр вәтән оғлуна,
Бу вүгар Гошгары андырыр она.
— Зәввәрам, дедим ки, гој әввәлчә мән,
Кедим елоғлумун зијарәтинә.
— Бу касыб комаја сән хош кәлмисән.
Чаным да, евим дә гурбандыр сәнә.
Изин вер, әзизим, өпүм-өпүм мән,
О тозлу чуханын әтәкләриндән,
Мәнимчүн һәр шејдән әзиздир инан,
Вәтән тозларына булашмыш чухан.—
Дејә гоча шаир өпүр чуханы.
(Аһ!.. Вәтән һиссиндән бөјүк һисс һаны?
Өмрүнү гүрбәтдә кечирмәјән кәс,
Бу һиссин күчүнү бәлкә дә билмәз!
Заманын тозлары сиррини кизләр
Бу гоча дүнјанын, гоча һәјатын.
Дашларын үстүндә ачылан изләр
Ајаг изләридир бәлкә Гыратын.
Демә ки, севирәм мән вәтәними,
Чох аздыр «Вәтәни севирәм»—демәк.
Вәтәнин јолунда бабалар кими,
Чаныны, ганыны верәсән кәрәк,

Једирир, ичирир, кејдирир бизи,
Һәјатымыз боју бу ана торпаг.
Нечин бу дүнјаја кәлдијимизи
Бизсә дүшүнмүрүк, билмирик анчаг.
Јурду өзүмүзә борчлу да саныр,
Ону дүшүнмүрүк јалныз бир кәрә.
Вәтәнин гышындан бә'зән усаныр,
Јајындан гачырыг јајлаг јерләрә.
Елә ки, вәтәндән ајрылырыг биз,
Вәтәнчин гышгырыр үрәкләримиз.)
— Даныш, ај елоғлу, даныш вәтәндән,
Даныш сөзләринлә ганадланым мән.
Учум көрмәдијим дағлара сары,
Долансын бојнума вәтән јоллары
Анамын тахдығы һәмајил кими.
Һәсрәт «нун» ејләди «әлиф» гәддими!
Даныш ширин-ширин, дилинә гурбан,
Даныш чамаатын күзәранындан.
Будур, аста-аста данышыр гонаг—
Елә бил јел әсир Муған дүзүндә.
Чинар хышылдајыр, сәсләнир говаг,
Улдузлар сајрышыр көјүн үзүндә.
Шаир хәјалдадыр, шаир фикирдә,
Һәр шеј доғма кәлир она бу јердә.
Тәмкинлә, үрәклә данышыр гонаг,
Дурур көз өнүндә о ана торпаг.
Шаирин көзүнә көрүнүр Муған,

Хәзәрин синәси галхыб енирди.
Гонаг данышдыгча елә бил бу ан
Араз-һајгырырды, Күр сәсләнирди.
Вәтән дујғу кими көнүлдән кечир,
О, Муғандан кечир, о, Милдән кечир.
Кәлир гулағына бајагдан бәри
Чејранын, чүјүрүн ајаг сәсләри.
Самух мешәсиндә алачыг гурур,
Сәрин «Гырхбулагдан» о, чам долдурур.
Чобан дәјәсиндә гонаг да галыр,
Бу гәлби дағлардан мин илһам алыр.
Јејир ләззәт илә чобан дүрмәји,
Унудур бир анлыг шаир һәр шеји.
Нечә дә хош кәлир бу анлар она,
Синәси хәзинә озанлар она
Бабәкдән данышыр, Бамсыдан* дејир.
Зурна һарај чәкир, түтәк инләјир.
Арзулар шаирин јаныр көзүндә,
Голтуғунда «Хәмсә» Шејх дүзүндә
Низами гәбринә о, баш ендирир,
Он икинчи әсрә о, салам верир.
Ширин сөһбәтини чатдырыб сона,
Узадыр әлини гонаг хурчуна.
— Вәтәндән, еј шаир, сәнә һәдијјә,
Буну кәтирмишәм, бах буну,—дејә

* «Китаби-Дәдә-Горгуд» дастанындан «Б а м с ы Б е ј р ә к» бојуна ишарәдир.

Шаирә бир дәстә күл-чичәк верир,
Күлләрин әтрилә чәкиб кәтирир
Ираг өлкәсинә Азәрбајчаны.
(Вәтән һәсрәтиндән бөјүк дәрд һаны?)
Шаир чичәкләри басыр бағрына.
Нәләр пычылдајыр чичәкләр она.
Ијләјир күлләри о, јаваш-јаваш,
Гәлбә һүчум чәкир гүссәләр јенә.
Шаирин көзүндән ики дамла јаш
Дүшүр чичәкләрин ләчәкләринә.
Чичәкләр су ичиб көз јашларындан
Санки чана кәлиб дирчәлир јенә.
Шаирин көз јашы чан верди бир ан
Вәтәнин гурумуш чичәкләринә.
Бахды һәдијјәјә о, јана-јана,
Көзләри өнүндән нәләр өтүшдү.
Шаир чичәкләри гојуб күлдана
Деди:—Бир әфсанә јадыма дүшдү:
Дејирләр, кечмишдә бир гоча Лоғман,
Инчијиб јурдунун һөкмдарындан.
Бир даһа вәтәнә дөнмәрәм дејә,
Баш көтүрүб кедир бир јад өлкәјә.
Илләр кәлиб кечир... Дәјишир рузкар,
Кечир сәлтәнәтә башга һөкмдар.
О, елин рә'јинчә фәрманлар верир,
Лоғманын далынча елчи көндәрир,
Дејир: Вәтән ону көзләјир һәр ан,

«Гүрбәт хошдур»—дејә гајытмыр Логман.
Мәктуб да көндәрир һөкмдар она,
Јенә дә чағырыр ону јурдуна.
Јазыр: Гуллуғунда һазырам сәнин,
Јолуну көзләјир ана вәтәнин.
Мәктубла бәрабәр нечә мин динар
Гызыл да көндәрир она һөкмдар.
Шаһын хәләтләри, һәдијјәләри,
Кәлдији кими дә гајыдыр кери.
Логманса вәтәнә гајытмыр јенә,
Дејир: үз тутмарам бир дә вәтәнә.
Һөкмдар дүшүнүр, дүшүнүр һәр күн
Логманы вәтәнә гајтармаг үчүн
Чарәләр ахтарыр, тапа билмәјир,
Анчаг «Инадымдан дөнмәрәм»—дејир.
Өлкәјә сәс дүшүр, бир күн бир чобан
Кәлиб һөкмдара дејир:—Сән дајан,
Логманы вәтәнә мән кәтирдәрәм,
— Нечә?
— Буну сорма, гиблеји-аләм!
Бу ади бир сирдир, бирчә һәфтәјә
Логманы вәтәндә көрәрсән,— дејә
Чобан кедир... Кечир үч күн... Доғрудан
Бир кечә гајыдыр вәтәнә Логман.
Шаһ буну билинчә гаралыр ганы,
Чағырыр сараја дәрһал Логманы,
Дејир: бу нә ишдир, еј бөјүк инсан,

Сән үстүнмү тутдун чобаны шаһдан?
Сајмадын, мәһәл дә гојмадын мәнә,
Чобанын сөзүјлә кәлдин вәтәнә.
Еј Логман, бу сирри кәл мәнә анлат...
Әлини чибинә салыб о саат
Бир јовшан чыхарыр Логман чибиндән,
Дејир: вә'дәләрә кәлмәмишәм мән,
Бах бунун әтринә кәлдим вәтәнә,
Бәхшишләр, ән'амлар нә кәрәк мәнә!
Мәнә сәнин кими о јохсул чобан.
Ән'ам көндәрмәмиш, пул көндәрмәмиш,
О, јахшы билир ки, бу гоча Логман
Дүнја зијнәтинә көнүл вермәмиш.
О мәнә көндәрди бах бу јовшаны,
Торпағын әтријлә долу јовшаны.
Ијлијиб мән ону бир тәһәр олдум,
Билмәдим шад олдум, мүкәддәр олдум.
Думанланды көзүм, һәрләнди башым,
Јовшанын үстүнә ахды көз јашым.
Сызлады үрәјим, әсди бәдәним,
Дурду көз өнүмдә бу дағлар мәним.
Бир анын ичиндә илләр өтүшдү,
Кәлиб ушаглығым јадыма дүшдү.
Бүлбүллү мешәләр, соналы көлләр.
Кәклики гајалар, јончалы чөлләр,
Рејһанлы, јарпызлы шыр-шыр булаглар,
Башы ағ чалмалы бу гәлби дағлар,

Чичәкли күнејләр, гарлы гүзејләр
Көрдүм кәл-кәл дејә мәнә әл ејләр.
Јалныз бах бу сәсә мән гулаг асдым,
Јовшаны өпәрәк бағрыма басдым.
Демирәм, гүрбәтдә шад олмушам мән,
Ахы бу торпагда доғулмушам мән.
Вәтән һәсрәтијлә күлә дөнмүшәм.
Гәлбән ағласам да шад көрүнмүшәм.
Торпаға бағлыдыр, торпаға инсан,
Инсана һәр шејдән торпаг әзәлдир.
О гәриб елләрин од-очағындан
Вәтәнин түстүсү даһа көзәлдир.
Ән'ама, хәл'әтә кәлмәмишәм мән,
Бу чәмәнә кәлдим, бу дағa кәлдим.
О залым овчулар үркүтдү мәни,
Учдуғум бу доғма будаға кәлдим.

Узагкән дүнјанын дәрди-сәриндән,
Гүрбәтдә һәр дәрди дујдум дәриндән.
Ана торпағымын чичәкләриндән
Гопарыб дөшүмә тахмаға кәлдим.

Бир јовшан әтријлә мурада чатдым,
Вәтәним кәл деди, гурбәти атдым.
Кәздим бу чөлләри мән аддым-аддым,
Ајаг изләримә бахмаға кәлдим...

Фүзули гуртарыб һекајәтини
Дејир:—Ај елоғлу, ағлатдын мәни.
Сән өз һәдијјәнлә—чичәкләринлә,
Динлә, үрәјимдән кечәни динлә.
Мәним дә бир төһфәм, бир бәхшишим вар,
Апар, диванымы вәтәнә апар.
Бу дәрд ағыр кәлир, чох ағыр мәнә—
Мәним дә вәтәндә көрүнүр јерим.
Нә дејим талејә... ана вәтәнә
Гој өзүмдән әввәл кетсин сөзләрим.
«Чан сөздүр әкәр, билирсә инсан,
Сөздүр ки, дејирләр өзкәдир чан...»

КӘРБӘЛА СӘФӘРИ

Фәгр имиш фәгр Фүзули, шәрәфи-әһли вүчуд,
Өзүнә ејләмә һәмдәм фүгәрадан гејри.

Өтдү ајлар, фәсилләр,
Илләр, ганадлы илләр
Шаирин комасында
Көрүн нәләр јаратды,
О, сәнәт аләминдә
Һәлә һеч көрүнмәмиш
Мө'чүзәләр јаратды.
Онун ше'р одундан
Јанды бағры јерин дә,
Доғду јени бир күнәш

Сәнәт үфүгләриндә.
Бу балача команын
Дүнјалара сығмајан
Дүнја гәдәр сирри вар.
Бу балача комада
Гәләмин чыхардығы
Хош, һәзин хышылтылар
Сәс салды дүнјалара,
Ағлатды көјү, јери.
Чыхыб дағлы үрәкдән
Дағлады үрәкләри.
Ај кими Фүзули дә
Ишыглатды һәр јери.
Анчаг гәлбиндә галды
Өз дәрди, өз кәдәри.
Ај да бүтүн чаһана
Ишыг салыр, нур јајыр,
Ләкәләри јенә дә
Синәсиндә сахлајыр.
Һамы деди: көрәсән,
Бу бөјүк сәнәткарын
Устады ким олубдур?
Бәлкә анадан belә
О, шаир доғулубдур?
Јох, јох! Онун устады
Сонсуз дәрди, гәмидир,
О, кәдәр аләмидир.

90-чы сәһифәјә

О, бүтүн инсанлығын
Шәрәфидир, шаныдыр,
О, көјләрин шимшәји,
Јерләрин үсјаныдыр.
Илдырымын чахышы,
Бир аһунун бахышы,
Көјүн думаны, сиси,
Рузкарын инилтиси,
Бир көрпәнин шәнлији,
Көјләрин энкинлији,
Бир јетимин наләси,
Көнүлләрин аһ сәси,
Арзусу, шикајәти,
Бабаларын һикмәти,
Дүшүнсәк дәрин-дәрин
Устадыдыр шаирин.
Онун һәр сәтириндә
Торпағын өз сәси вар,
Дүнја көрмүш бу елин
Дәрди, фачиәси вар.
Үрәјиндән од алыб
Гызды сојуг кәлмәләр.
О һәр гәзәли үстдә
Кечәләр сүбһә гәдәр
Әритди өз чаныны
Өнүндәки шам кими,
Ачылды сәһәр кими,

Тутулду ахшам кими.
Ајлар, иллəр өтүшдү,
Өмрүнүн һəр күнүнə
Бир ше'р инчиси дүшдү.
Заманын далғалары,
Каһ галхды, каһ да енди.
Сəнəтин јолларында
Фүзулинин башына
Ағ чичəклəр əлəнди.
Гане олуб һəјатда
Чоха-аза Фүзули
Гочалды, дəрдлəрини
Јаза-јаза Фүзули.
Олду иллəр јорғуну,
Ше'р-сəн'əт јормады,
Зəманə јорду ону.
Деди: — Мəним гејдимə.
Бу јердə бир галан јох.
«Рүшвəт дејилдир деjə
Саламымы алан јох».
Ајлар, иллəр өтүшдү,
Доғулдуғу Кəрбəла
Бир күн јадына дүшдү.
— Ушаглыг, ај ушаглыг,
Сəн бир чичəкли јаздын,
Узагдын һəр гајғыдан,
Сəн кəдəр танымаздын.

О иллəрмиш өмрүмүн
Əн фəрəһли иллəри.
Бу һəјаты, варлығы
Мəн дəрк едəндəн бəри
Үзүм бир ан күлмəди.
Бəзəн күлдүм, үзүмə
Анчаг заман күлмəди.
Заман, мəнə вердијин—
Елин дəрди-сəридир;
Алнымын гырышығы,
Сачларымын ағлығы,
Гəлбимин кəдəридир.
Заман мəндəн алдығын—
Ушаглығым, кəнчлијим,
Раһатлығым динчлијим,
Мəним азадлығымдыр,
Севинчим, шадлығымдыр.

Кəрбəланын јоллары карванларла долудур,
Бу јол нечə јүз илдир «мүгəддəслəр» јолудур.
Бирчə ичим суја да бурда һəсрəтдир инсан,
Јоллар чадар-чадардыр, зəвварларын аһындан.
Əсəн сəмум јели дə онларын аһ-вајыдыр.
Бу јолла кəлиб кедəн «шəрəф» алыб гајыдыр
Нəчəфдəн, Кəрбəладан.
Алдадыр өз-өзүнү бу јолларда мүсəлман.
О, елə зəнн едир ки, онун бу зијарəти,

Сатын алыр чәннәти.
Зәнн едир ки, сахлајыб имамларын јасыны
Газаныр бу дүнјада о бири дүнјасыны.
Додағында гәзәли: «Дәрд чох... Тале зәбун..»
Мәһәммәд Фүзули дә јолчусудур бу јолун.
Гафиләдән кәнарда о тәк кедир, тәк кедир.
Бу јолларын дәрдини үрәјинә һәкк едир.
Фүзули дә көнлүнү имамлара вердими?!
Хејр! Зәвварлар кими
Фүзули кетмир анчаг шәрәфчүн Кәрбалаја,
Өзү шәрәф апарыр о, бу күн Кәрбәлаја.
Баш чатлајыр истидән... Көјдән јерә од јағыр.
Дәвәләр дә тәнтијиб јеријир ағыр-ағыр.
Карван кедир јол боју узаныб гатар-гатар.
Јеридикчә дәвәләр сәсләнән зынгровлар
Әрузун аһәнкини хатырладыр шаирә...
Хәјалында дүзүлүр кәлмәләр сәтирләрә:

«Мәнәм ки, гафиләсалари-каривани-гәмәм.
Мүсафири-рәһи-сәһраји-мөһнәтү әләмәм.
Һәгир бахма мәнә, кимсәдән сагынма кәмәм,
Фәгири падишаһаса, кәдаји-мөһтәшәмәм...»

Бирдән јағыш башлады, һәрә гачды бир јана,
Бир будаг да тапылмыр адамлар далдалана.
Сулар галхыб енирди, сулар ашыб дашырды.
Бу вахт шаир бир кичик кәндә јахынлашырды.

Јаман гаралды ганы.
Шаирин үзүндәки о кәдәр тозларыны
Јаған о кур јағыш да силә билмәди фәгәт,
Онун кәдәрләринә дәм тутмушду тәбиәт.
Тәбиәт дә елә бил бу дәм она ағлады,
Фүзулинин дәрдинә, гәминә јас сахлады.
Онун ағ саггалындан дамчылар сүзүлүрдү.
Елә бу вахт гаршыда бир бөјүк гәср көрдү.
Дарвазаја сығынды, јох, јағыш кәсилмәди—
Шаир кедә билмәди.
Бирдән ачылды гәсрин пәнчәрәси...
Бу заман.

Бир сәс кәлди:
— Еј гоча, гапыда нә дурмусан?
Ичәријә кәлсәнә.
— Сағ олун!
О кәс јенә
Әл чәкмәди.
— Бујурун, сизә гурбандыр варым,
Аллаһын гонағына ачыгдыр гапыларым.
Ев саһиби һәрләниб өзү кәлди:
— Кәл бәри!
Фүзулини голундан чәкиб салды ичәри.
Онлар гәсрә кирдиләр,
О динчәлди... Шаирә наһар да кәтирдиләр.
Бүтүн наһар дәсткаһы гызыл габларда кәлди,
Гызыл пијаләләрдә ләззәтли мej верилди.

Чарිјәләр,* нөкәрләр, дүшдүләр әл-ајаға,
Һәрәси бир тәрәфдән гуллуг етди гонаға.
Гәср зинәт ичиндә парыл-парыл јанырды.
Елә бил һәр дивардан бир күнәш бојланырды.
Таванда чил-чираглар, дөшәмәдә халчалар,
Гәсрдәки зинәтә шаһлар белә әл чалар.
Ев саһиби гонагдан сорду:
— Кимсән, нәчисән?
— Ади мүсафирәм мән.
— Чох көзәл, еј мүсафир, әнтигбазам мән дүзү,
Надир шејләр јајынмаз мәним көзүмдән дүзү.
Кедәк сәнә көстәрим гијмәтли шејләрими.
Горујурам онлары көзүм, бәбәјим кими.
Онлар дуруб кечдиләр бир бәзәкли отаға,
Ев саһиби көзалты нәзәр салыб гонаға
Деди:—Гонаг, јахшы бах бурдакы даш-гашлара
О, бир үзүк көтүрүб шишә рәфдән бу ара
Деди:—Бах, бу үзүјүн гашына јахшы бах сән,
Шаһын да сарајында тапылмаз бу үзүкдән.
Гијмәти мин динардыр,
Белә надир бир инчи де һарда, кимдә вардыр?
Фүзули көз учујла бахыб гајтарыр јенә
Үзүјү саһибинә.
— Инди бах бу гылынча, јахына кәл, јахшы бах.
Дәстәјинин бир дашы минчә динардыр анчаг.
Фүзули гылынча да бахараг сајмазјана

* Хидмәтчиләр.

Гајтарыр саһибинә.
Киши пәрт олур јенә:
— Инди дә диггәт елә бу шәтрәнҹә*, мүсафир,
Өзү фил сүмүјүндән, дашлары инчидәндир.
Бир дашыны инан ки, јүз динара вермәрәм.
Бунлары султана да, шаһа да көстәрмәрәм.
Чилди гызыл сујуна чәкилмиш бир диваны
О, көстәрир шаирә.

Әнтигфүруш

— Белә бир китаб һаны?
Чилдиндәки гызылын јүз динар гијмәти вар.
Ичиндәки шәкилләр ағылы һејран гојар.

Фүзули

— Киминкидир бу диван?

Әнтигфүруш

— Киши, инсафын олсун, өзүн инди һардасан?

Фүзули

— Сәнин евиндәјәм мән.

Әнтигфүруш

— Демәк, онда китаб да мәнимдир.

Фүзули

— Сәһв едирсән!
Бунун чилди сәниндир,
Ичиндәки дујғулар јәгин ки, өзкәниндир.

* Шаһмата.

Әнтигфүруш

— Аhа, инди анладым, еј мүсафир, һаглысан!
Мөвлана Фүзулинин диваныдыр бу диван!

Фүзули

— Ону чохму севирсән?

Әнтигфүруш

— Охумаг билмирәм мән!
Ев саһиби чүрбәчүр әјләнчәләр, бәзәкләр,
Хара шаллар, ипәкләр,
Калағајлар көстәрир мүсафирә далбадал,
Гучағында кәздирир шаирисә мин хәјал.
Ев саһиби көрүр ки, өз гәлбинә дадараг
Онун дедикләринә фикир вермир һеч гонаг.

Әнтигфүруш

— Сән еј намә'лум инсан, сәнә бир суалым вар:
Көстәрдијим шејләрә шаһ өзү һејран галар.
Бу даш-гашлар, бу сүсләр
Сәнә бир зәррә гәдәр
Әсәр етмәди анчаг,
Сәндәки даш гәлбә бах.
Бәлкә, бәлкә еј инсан,
Сән мәндән дә варлысан?

Фүзули

Хејр, мән чох јохсулам.

Әнтигфүруш

— Еләисә бәс нечин,
Бахыркән бу шејләрә
Гамашмады көзләрин?

Фүзули

— Үзү дөнүк дүнјада
Чох шејләр кәрдүјүмдән
Ахыр кор олмушам мән.
Мән бу гоча дүнјада дәрд алыб, гәм јејирәм.
Одур белә шејләри мән көрә билмәјирәм.
Сән даш-гаш көстәрирсән мәнә, сөјлә үрәјин
Даш дејилми бәс сәнин?
Ганлы көз јашларыјла өмрү кәлиб кечәнин
Көзүндә бир гуруша дәјәрми үзүк гашы?
Мәнә даш көстәрмә сән, көстәр исти көз јашы!
Јохсул долансам да мән, вүгарым әјилмәмиш,
Мәни дүнја сүсләри һејран едә билмәмиш.
Зијнәтә чох вурулма, зијнәт дүнја малыдыр,
Инсан өзү дүнјанын зијнәти олмалыдыр.
Бир дә... Дүзүнү билсән әшјаны көрмүрәм мән.
Бүтүн бу зијнәтләрин архасында кизләнән
Бөјүк һадисәләри, мә'налары көрүрәм.
Мә'налар аләминдә мән ки, өмүр сүрүрәм.
Бах бу үзүк, јәгин ки, вахтилә бир көзәлин
Бармағында парлајыб... Һаны инди о кәлин?
Бәлкә онун үрәји артыг чохдан дајанмыш,

Ондан сонра бу үзүк нечә бармагда јанмыш?
Буну сатан о бәдбәхт нечин сатмыш көрәсән?
Бу үзүјү аланда дүшүндүнмү буну сән?
Бу үзүклә нечә тој, нечә бүсат гурулмуш?
Ah! Бу үзүк кимләрин нишан үзүјү олмуш?
Нәhajәт... hардан кәлиб дүшмүш сәнин гәсринә?
Бәлкә мәним сөзләрим гәрибә кәлир сәнә?
Бах бу гылынч... Илк дәфә кимә тәhфә верилмиш?
Бу, hансы бәдбәхтләрин көксүнә ендирилмиш?
Бу гылынчын устасы

Көрәсән нә көзләмиш
Өз чиркин әмәлиндән?
Буну дүшүнүрәм мән.

Өзүнү мәhв етмәјә силаh јаратмыш инсан,
Бәлкә дә о гылынчдыр Ибраhими доғрајан?
Чалдыранда парламыш бәлкә биринчи кәрә,
Ган чиләмиш бу гылынч дәрәләрә, дүзләрә?
Бәли, дүзүнү билсән, әшјаны көрмүрәм мән.
Бүтүн бу зинәтләрин архасында кизләнән
Бөјүк hадисәләри, мә'налары көрүрәм.
Мә'налар аләминдә мән ки, өмүр сүрүрәм.
Фүзули диваныны гызыла тутдурмусан,
hәшјәсинә, чилдинә мин чүр бәзәк вурмусан.
Сәнин фикринчә, еј дост, ше'р, сәнәт hеч нәдир,
Бу китабын гијмәти бәзәк-дүзәјиндәдир.
Инди көрәк шаирин өзү нә дејир,—дејә

Башлады аста-аста диваны чевирмәјә.
Тапыб ахтардығыны о, охуду учадан.
(Ев саhиби сүзүрдү гонағы heјран-heјран.)
«Чох тәфахүр гылма, чәми-мал илә, еј хачә, ким,
Симү-зәр чәмијјәти, әhли-гүрур ејләр сәни.
Барикаhи гүрбдән, чәмијјәти-малу мәнал,
hәр нә мигдар олса ол мигдар дур ејләр сәни».
— Кифајәтдир, еј гоча, кифајәтдир!—дејәрәк
Ев саhиби гышгырыр... Бир дәјирман дашы тәк
Ев башына доланыр, о итирир өзүнү.
Өјүндүјү шејләрә зилләјәрәк көзүнү
Дүшүнүр... Кәсик әлләр, кәсик башлар бир анда
Фәрјад едир, сәсләнир онун гулагларында.
Бу гылынчла доғранан камсыз өлән чаванлар,
Дилә кәлиб елә бил дејир: «Сәнә сөзүм вар:
Бизи нечин јығмысан тез ол, тез ол, чаваб вер?».
Бу даш-гашлар, гылынчлар гочаја hүчум чәкир.
Камсыз кедән үрәкләр,
Үзүкләрин гашында јанан арзу, диләкләр
Мә'лул-мә'лул бојланыб ган ағлајыр елә бил.
Үзүкләрин гашлары
Инсан бахышларыдыр,
Бунлар сојуг даш дејил.
Дәhшәт алыр гочаны. Басыр ону сојуг тәр.
Бүтүн бу чаhи-чәлал, әлван бәзәк-дүзәкләр
Өзү өз ајағыјла топланмамыш бу гәсрә.
О, габыгдан чыхыбдыр hәр бирнјчүн мин кәрә.

Мин фырылдаг, мин һијлә, мин ифтира, мин јалан
Бурдакы зијнәтләрин асылыб гулағындан.
О, бунлары дүшүнүр, о, бунлары дүшүнүр.
Көзүндә һечә дөнүр
Мин һијлә һесабына топладығы бу шејләр.
Дүшүр онун көзүндән бу зијнәтләр бир анда,
Гулағында сәсләнир бу шејләри аланда
Ешитдији наләләр, шикајәтләр, килејләр.
Тәзә көрүрмүш кими
Һејрәтлә сејр ејләјир
О, солуну, сағыны.
Тәәччүблә, диггәтлә сүзүр өз гонағыны.
О, әринә-әринә
Көзләрини зилләјир гонағын көзләринә.
Бу көзләрдә о көрүр һәр хилгәтин сиррини—
Көјүн, јерин сиррини, тәбиәтин сиррини.
Јох, јох, көрмүр, о дујур.
Бу көзләрдә охујур:
Бир үрәјин дүнјадан сонсуз тәмәннасыны,
Инсанын илк ешгини, һәјатын мә'насыны.
Сәсләнир гулағында һикмәт долу сәтирләр,
Бу көзләрдә охујур башдан-ајаға гәдәр
Охуја билмәдији Фүзули диваныны.
Сәксәнир, бир үшүтмә тутур онун чаныны.
Бирдән о, хәбәр алыр:
— Дејин, адыныз нәдир?
— Мәһәммәд!

— Сәнәтиниз?
— Шаирәм.
— Шаир, шаир!
Аман аллаһ, ишә бах!
Фүзулисән јохса сән?
Сукут...
— Сән кәрдишә бах!
Дајан, дејә о кечди јан отаға...
Бир аздан
Әлиндә бир медалјон о гајытды.
— Аh!.. Аман!..
Медалјону көрүнчә шаир донду јериндә.
Тәрпәнә дә билмәди, о учунду јериндә.
Бу, чаван Мәһәммәдин
Бу дүнјада јеканә
Дөвләтијди, варыјды.
Лејлаја бәхш етдији ана јадикарыјды.
— Сөјлә, бу сәнә һардан?
Мәним Лејлам сағмыдыр?
О, бу гәриб дијарда јенә дә дустагмыдыр?
— Сәбр ејләјин,—дејәрәк, о ачды медалјону,
Шаир кәлди дәһшәтә,
Сарсытды һејрәт ону.
Медалјонун ичиндән Фүзули бојланырды.
Онун шаир көзләри мәш'әл кими јанырды.
Әнтигфүруш
— Бир бура бах, бура бах,

Бу далғын көзләрә бах, бу гөвси гашлара бах,
Адам да өз шәклинә охшајармыш бу гәдәр?!
Зилләнир шәклә көзләр:
... Башында көј арахчын, дурушунда әзәмәт,
Үзүндә гәм изләри, көзләриндә мәһәббәт.
Мәһәббәт, бу мәһәббәт топламыш јығын-јығын
Бир шаирин гәлбинә дәрдини инсанлығын.
О, бу дәрди, мөһнәти өзүнә дәрд санмамыш.
Әзабларә јар олмуш, әзабдан усанмамыш.
Додағында ешгинин һәзин инилтиси вар.
Башында бу мөһнәтин думаны вар, сиси вар.
Бахыб мәчһул нөгтәјә о дүшүнүр дәриндән,
Арзуларын шө'ләси сүзүлүр көзләриндән.
Нәләр кечир шаирин хәјалындан бу анда,
Онун о дүјүмләнән мүгәввас гашларында
Ағсачлы гоча Шәргин дәрди јатыр елә бил.
Алнындакы гырышлар адичә гырыш дејил,
Өз халгынын кечдији изтираб јолларыдыр!
Көздән ахан инчиләр дөвләтидир, варыдыр.
Гушгонмаз зирвәләри андырыр бу һалында,
Көз јашы һәлгәләнмиш елә бил саггалында.
Азәри дағларынын үзүндә көлкәси вар,
Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән»—сәси вар.
Бир көзүјлә күлүрсә, бир көзүјлә ағлајыр,
Елә бил голларыјла дүнјаны гучаглајыр.
Дүнјанын ағыр јүкү топланараг бир јерә
Јүкләнибдир елә бил һәмин бу чијинләрә.
Накам мәһәббәтинин үзүндә көлкәси вар,
Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән»—сәси вар.

— Бу мәним эксимдир, аһ!
Буну ким чәкмиш көрән?
— Буну сатан ушагдан сорушмушдум онда мән.
О деди ки, бу шәкли анам чәкмиш.
— Бәс һаны?
О, сағдырмы?
— Јох өлмүш...
Елә бил ки, дүнјаны,
Тәрпәтдиләр јериндән—
О, аһ чәкди дәриндән.
Бу аһдан көј тутулду, јел әсди, јер титрәди.
Гара кејди бағчалар, күл-чичәкләр титрәди.
— Аловлардан инсаны јалныз кечирир үмид.
Дүз гырх ил үрәјимдә јашатдығым бир үмид
Гуш олуб учду кетди бирчә анын ичиндә,
Сөндү үмид улдузум кәһкәшанын ичиндә.
Бәс һардадыр о ушаг?
— Бу јахын кәнддәндир о.
— Ады?
— Ады Фәзлидир.
— Талејин гурғусуну дәрк еләмәк чәтиндир.
Јарәббим, ишә бах бир!
Лејла ираг олса да гырх ил мәним көзүмдән,
Өвладынын адыны алмыш тәхәллүсүмдән.
Сән бир тәсадүфә бах.
Мән дә Фәзли гојмушам өз оғлумун адыны
Адыма охшадараг...

Аһ!.. О, мәним шәклими нечә чәкмиш көрәсән?
Бу сирри, бу мө'чүзү анлаја билмирәм мән.
О ки, мәни көрмәмиш ахы о вахтдан бәри.
Нечә дә јериндәдир үзүмүн чизкиләри.
Бәли, јенә мәһәббәт!.. Мәһәббәт дада чатмыш,
Мәһәббәтин күчүјлә хәјалында јаратмыш
О мәним сурәтими
Бу күн олдуғум кими.

Мәзарыстан...
Дәһшәтлидир бу ~~өлүләр өлкәси.~~
Гаш гаралыр... әјри-үјрү дашларын сых көлкәси
Гәбирләрин үстү илә сүрүнүр илан кими.
Бурда илләр, гәринәләр өтүшүр бир ан кими.
Күн дөндүкчә бир гәриблик чулғалајыр һәр јери.
Сиври мәзар дашларынын узанан көлкәләри
Доландыгча һеј доланыр гәбирләрин башына,
Бурда заман әсәр етмир
Бир вахт чанлы оланларын—
Бу дашларын јашына.
Бу көлкәләр... Бу көлкәләр бир рө'јамы, јухуму?
Өлүләрин хәјалымы, руһуму?
Бир әбәди суаллардыр бу әбәди сүкунәт:
«Һардан кәлиб, һара кедир әзәл күндән бу хилгәт?
Бир мәзарын башы үстдә дајанмышдыр үч нәфәр,

104-чү сәһифәјә

Бу пәришан, учуг гәбрә зилләнибдир нәзәрләр.
Јатыр бурда Фүзулинин мәһәббәти, севкиси,
Јатыр бурда бир үрәјин әбәди һичран сәси.
Јатыр бурда додагларда нәғмә олан бир диләк,
Јатыр бурда әсрләрә һарај салан бир диләк.
Гоча шаир әлләрини чарпазлајыб дајанмыш,
Алтмыш иллик өмрү онун еләбил ки, бир анмыш.
Јашадығы ајлар, илләр көз јашына дөнәрәк
Ахды онун көзләриндән бир андача инчи тәк.
Илк кәнчликдән о, дағланды, даг кәтирди јүз дағы.

Гадир ешгин, мәһәббәтин әли илә јаздығы
Һәсрәт, һичран китабы—
Бүтүн дәрди, әзабы
Варагланды көзүндә,
Тамамланды бу күндә.
Көзләриндән ахан јаш
Дүшдү гәбир дашына,
Дәлик-дәлик олду даш.
Көзләриндән ахан јаш
Онун һичран китабына нөгтә гојду, гапанды.
Севәнләрә тимсал олду бу ешгин илк, сон анды!
Көлкә дүшүр үзләрә.
Лејла илә сон кәрә
Видалашыр Фүзули
Өпүб гәбир дашыны.

Күләкләрми гурудур
Көзләринин јашыны?
Јоллар, изләр гаралыр,
Гәбристанлыг бош галыр.
Онлар кедир, архадан
Бир сәс кәлир бу заман,
О, нә дејир? Бәлкә дә, о, руһудур Лејланын?
Фүзулини сәсләјир, ишинә бах дүнјанын.
Шаир дөнүр архаја, гәбирләрә баш әјир.
Ајаглары кетсә дә гәлби кедә билмәјир.
Әнтигфүруш јапышыб гонағынын голундан
Чәкиб апарыр, кедир о, пәришан-пәришан.
Гоча бу вахт чыхарыб медалјону чибиндән:
— Оғул, буну сәнә мән
Бағышлајырам,—дејә,
Верир ону Фәзлијә.

ТАУН

> Учалдын гәбрим, еј бидәрдләр, санки мәламәтдән
> Ки, мә'лум ола дәрд әһлинә гәбрим ол әламәтдән...

Мүгәддәс Кәрбәлаја бәла кәлди, бир бәла.
Бир һәфтәдә гочалыб әлдән дүшдү Кәрбәла.
Таун кәлди, нә кәлди, бу бәланы, бу дәрди,
Илаһинин өзүмү бу дијара көндәрди?
Гијамәтдир бәлкә бу? Чатыб дүнјанын сону?
Илаһинин өзүмү мүгәддәсләр јурдуну

Белә чапды, талады, онун гара нәфәси
Дилсиз даша чевирди тохундуғу һәр кәси.
Бир дирилик гојмады бир һәфтәдә өлкәдә,
Бу, көјләрин јерләрә гәзәбидир бәлкә дә.
Бәлкә дә Кәрбәладан «шәрәф» алыб учалан,
Һөрмәти сатын алан
Вичдан тачирләринин әмәлидир бу бәла?
Олду өлүм јатағы бу мүгәддәс Кәрбәла!
Күчәләри, евләри, таун кәзир бирбәбир,
Бир гара кабус кими о, һәр јерә баш чәкир.
Обалардан обаја, елдән елә кечир о.
Һәр көзүнә дәјәни ораг кими бичир о.
Бу јердә таун олду јерин, көјүн һакими,
Көјдә учан гушу да вурду илдырым кими.
Гурујур кур чешмәләр, гурујур ахар сулар,
Јатагларда мәләшир јетим галан гузулар.
Төјләләрдә бөјүрүр сағылмамыш инәкләр,
Солур бағда ағачлар, бағчаларда чичәкләр.
Таун сарыр чөлләри бир гара булуд кими,
Кедә-кедә адамлар сәпәләнир тут кими.
Бир бах... чан верәнләрин донуг бахышларына,
«Улу» зијарәткаһын о дилсиз дашларына
Үзүнү сүртүб ондан ничат истәјир онлар—
Лахта-лахта ган гусур тауна тутуланлар.
Зәввара өлүмдән бу јер әрмаған верир,
Шәрәф үчүн кәләнләр «шәрәф» алыб чан верир.

Бир дахманын өнүндә топа-топа адамлар,
Бир-биринә зилләнән көзләрдә бир суал вар:
Шаир јатыр хәстәдир,
Дејирләр чан үстәдир.
Әсмә, күләк, өтмә, гуш, ганад сахла амандыр.
Һардан кәлди бу андыр.
Бу таун, бу зәһримар?
Көзләрдә мин суал вар:
— Көрән шаир нечәдир?..
Гајаларда сәсләнән күләкләр дә инләјир.
Көј дә, јер дә инләјир.
Инләјир һәзин-һәзин,
Елә бил хәбәр алыр һалыны Фүзулинин.
Пычылдашан јарпаглар сорур бири-бириндән:
— Шаир нечәдир көрән?
Онун һалы јамандыр,
Әсмә, күләк, өтмә, гуш, ганад сахла амандыр.
Инсафыныз бәс һаны?
Ше'ријлә милјонлары јухудан галдыраны
Јухудан ејләмәјин!
Бу балача дахманын гаршысында баш әјин!
Сәнин күчүн, еј таун, нејләјәчәк шаирә?
Зәһмәт чәкмә бош јерә!
О, өлүмү өлдүрүб сәнәтијлә, сөзүјлә,
О, бир чаһан кәтириб бу чаһана өзүјлә...
Лејлаја чатмаса да о, чохдан кама чатмыш,

Ахан көз јашларыјла о, бир чешмә јаратмыш.
Буна: «ешг чешмәси» деди бүтүн озанлар.
Буну ичән һәјаты, бу дүнјаны тез анлар.
Шаир јатыр амандыр,
Онун һалы јамандыр.
Онун өмрү әбәди,
Таунунку бир андыр.

Дахманын габағында топа-топа адамлар...
Һәр көздә бир суал вар:
Јаман баһа отурду таун бу бәдбәхт елә.
Онун дәһшәтләрини јазмаг үчүн дә белә
Фүзули сөзү кәрәк, Фүзули ше'ри кәрәк.
Һаны елә бир һүнәр, һаны елә бир үрәк?..
Таун мин-мин инсаны бир күндә верди бада,
Таунун дәһшәтләри һамыны сарсытса да,
Шаирин дахмасындан әл чәкмәјир бир нәфәр,
Ичәријә зилләниб суал долу нәзәрләр.
Һамы дикиб көзүнү ағ чалмалы һәкимә,
Һәким хәчаләтиндән баха билмир һеч кимә.
О, нә десин, нә десин?
Нечә чарә ејләсин
Бу чарәсиз хәстәјә?
Күман кәлмир бир шејә—
Онун күчү зәифдир хәстәлијин күчүндән,
Онун јанагларына ахыр көз јашы дән-дән.
Елә бу вахт дахмадан јанығлы бир сәс кәлир,

Һамы, һамы һејрәтлә сәсә тәрәф чеврилир:
— Мән инди о дүнјаја учачағам гуш кими
Һәким, сәнин јеринә гој мән дејим дәрдими:
«Ешгдән чанымда бир пүнһан мәрәз вар, еј һәким,
Хәлгә пүнһан дәрдим изһар етмә, зинһар, еј һәким.
Вар бир дәрдим ки, чох дәрмандан артыгдыр мәнә.
Гој мәни дәрдимлә, дәрман ејләмә, вар, еј һәким.
...Кәл мәним тәдбири-биһудәмдә сән бир сә'ј гыл,
Ким олам бу дәрдә артыграг кирифтар, еј һәким!..
...Рәнк чәкмә, сиһһәт үммидин Фүзулидән көтүр,
Ким, гәбул-сиһһәт етмәз бөјлә бимар, еј һәким...»
Гапады көзләрини јана-јана Фүзули,
Зүлмүндән усандығы бу чаһана Фүзули.
О, һәр чөврә, чәфаја синә кәрди, дајанды,
Јанмады тәк һәјатда, өләндә дә о, јанды!
Јанды, јанды сәнәткар,
Күлә дөнәр јананлар.
Күлә дөнмәди анчаг, күнә дөнду Фүзули.
Јалныз күндүзләр дејил, кечәләр дә дәмбәдәм
Көзләриндә бир аләм,
Вәтәнин көјләриндә күлүмсүндү Фүзули.

Бүтүн шәһәр јана-јана
Бир сел кими ахыб кедир гәбристана, гәбристана.
Фүзулинин архасынча кедир һамы бу сон дәмдә,
Елин дәрди, елин гәми бирләшибдир бу матәмдә.
Табут кедир... Бу ағрыдан үрәкләр дә гана дөнүр,
Чәназәнин архасынча арам-арам ел сүрүнүр.
Бир ора бах, бир ора бах:
Мејитләри адлајараг
Бир мејити дәфн етмәјә кедир онлар.
Кедир, кедир инсан сели гатар-гатар.
Һиндистандан, Түркијәдән, Азәрбајчан елләриндән,
Иран, өзбәк маһалындан, Түркмәнистан чөлләриндән
Мин-мин инсан сели кәлмиш «О мәнимдир, мәним»—дејә:
Фүзулини гәбр евинә—сон мәскәнә өтүрмәјә.
Шаир кедир... Бу күн дуа әвәзинә һәзин-һәзин
Охујурлар «Шәби-һичран» гәзәлини Фүзулинин.
«Шәби-һичран... јанар чаным, төкәр ган чешми кирјаным,
Ојадар хәлги әфганым, гара бәхтим ојанмазмы?»
Бу бир гәлбин сәси дејил, милјон гәлбин бир сәсидир,
Өмрү-күнү әсарәтдә кечән халгын наләсидир.
«Шәби-һичран», гоча Шәргин өз варлығы, өз адыдыр.

Мәһкум олан милләтләрин «јандым!» дејән фәрјадыдыр.

Көнүл гәмли, көзләр нәмли, баш ашағы кедир һамы,

Шаирә ел мәһәббәти апарыр бу издиһамы.
Чоху елә кедә-кедә јыхылдығы јердә галыр,
Таун күлүр гәһгәһәјлә, өлүмләрә о, эл чалыр.
Өлүм белә кәлә билмир издиһама горху, һәдә.
Шаирә ел мәһәббәти галиб кәлир өлүмә дә.
«Шәби-һичран» дејә-дејә чатыр онлар гәбристана,

Шәргин гоча бүлбүлүнү дәфн едирләр јана-јана.
Бәс о кимдир,—о пүрвүгар?
Гәбрин үстә сон торпағы сәпәләјән о ихтијар?
Сәггалындан дамчы-дамчы ахыр онун көз јашлары,

О, әјәрәк гамәтини гәбрә сары
Өпүр гәбрин торпағыны, бирдән-бирә
Үзү үстә дәјир јерә.
Аһ! О да мы тәслим етди өз чаныны бу тауна!
Бәли, достун гәбри үстә чатды онун өмрү сона.
Достлар, кәлин бир таныјын сиз дә ону,
Әбдүл Кәрим мәзарда да тәк гојмады өз достуну.
Фүзулинин дәрдләридир,—деди, мәним өз дәрдләрим,

Фүзулинин дәрдләрини өмрү бoју өтдү Кәрим.

Көнүл јахан неј сәсиндә, о, нәғмәјлә өмүр сүрдү,
Өләндә дә һәмин о неј көксү үстә көрүнүрдү.

ЕПИЛОГ

Фүзулимиз гәдим Ираг торпағында раһат јатды.
Кәрбәлада икинчи бир Кәрбәланы о, јаратды.
Өтдү ајлар, өтдү илләр, дүнјанын һәр бучағындан
Бу мәзары зијарәтә ахын-ахын кәлди инсан.
Бу мәзарла Ираг чатды даһа бөјүк шан-шөһрәтә,
Мүсәлманлар кәлирдисә Кәрбәланы зијарәтә
Инди бүтүн дүнја үчүн зијарәткаһ олду бу јер.
Шәрафәтли бир дијара шәрәф верди бизим шаир.
Бүтүн динләр, тәригәтләр бирләширди бу мәзарда,

Кәләнләрә, кедәнләрә
Кәрбәладан милјон кәрә
Даһа артыг шәрәф верди бу мәзар да.
Фүзулинин доғум күнү бәлли дејил бир инсана.
О кәләндә бу чаһана
Ким билди ки, Азәрбајчан торпағына күн доғулду.

Анчаг онун өлүм күнү ән бөјүк бир тарих олду.
Һамы бир чүр доғулмурму доғуланда? Талејә бах!

Өләндәсә һәрә бир чүр өлүр анчаг.

Өлдүн, о замандан кечди дөрд јүз ил,
Јаныр гәлбимиздә сәнәт чырағын.
Дөрд мин ил кечсә дә сараланмаз дејил,
Сәнин сөз күлшәнин, сәнин сөз бағын.

Әсрләр өтсә дә о вахтдан, сәнин
Һәр дәрдин, һәр гәмин бизә танышдыр.
Гәлбиндән од алан сәтирләринин
Истиси һәлә дә сојумамышдыр.

Сәни јашадан да сөз һүнәриндир,
Нәғмәләр јаранды аһү зарындан.
Кәдәрин бөјүкдүр, ешгин дәриндир,
Доғулдун вәтәнин јараларындан.

Ешгин бир үммандыр, арзун бир аләм,
Нә вар ки, јазмаға беш-он гәм олса.
Јазыб дәрдләрини гуртара билмәм
Мәним һәр кирпијим бир гәләм олса.

Өмрүнү аһларла вермәдин бада,
Арзу дәрјасында бир јелкән олдун.
Заман өзкәсини јандыранда да,
Алышан о олду, јанан сән олдун.

Ағладын, јајылды сәсин һәр јана,
Бүлбүл бағчаларда өтдү,—дедиләр.
Кәләндә Мәһәммәд кәлдин чаһана,
Кедәндә: Фүзули кетди, — дедиләр.

Мај—декабр, 1958.
Нуха—Бакы.

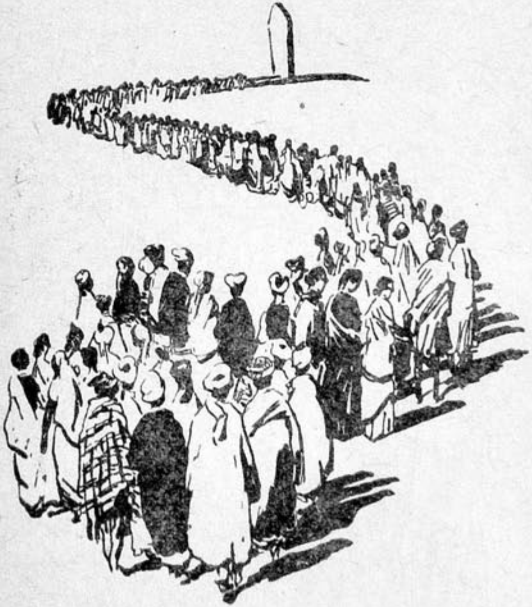

Вагабзаде Бахтияр Махмуд оглы

ШАБИ-ХИДЖРАН

(Вечер разлуки)

(на азербайджанском языке)

•

Редактору *Илјас Тапдыг*
Бәдии редактору *Ј. Агајев*
Техн. редактору *В. Авадејева*
Корректору *Л. Балајева*

Чапа имзаланмыш 16/XI 1959-чу ил.
Форматы $70\times92^{1}/_{32}$—1,68=3,9 ч. в.
Һесаб нәшр. в. 4,3+6 јапышдырма шәкил.
ФГ 10751 Тиражы 5000. Сифариш 459.
Гијмәти 3 ман.

Ушагкәнчнәшр. Бакы, Фиолетов күчәси, 8.

Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлијинин
«Гызыл Шәрг» мәтбәәси.
Бакы, Һәзи Асланов күчәси, 80.

3 ман.

Azf-71921